Etimologii.

Ariuș,-ă; hircă, ghircă; arvon, arvun, arvune, iarvant, arvant, arvânt, arpun.

Adjectivul *ariùș, -ă (Dicț. Acad.* I, 256), *eriùș, -ă (Noua Rev. Rom.*, vol. 8, Nr. 6, p. 86) este calificativul unui soiu de mere care se coace de timpuriu (pe la Sf. Petru și Sf. Ilie).

Dicț. Acad., I, 256 — unde se atestă cuvântul din Țara Hațegului, Bănat, Severin și Mehedinți, — pentru a explică acest cuvânt se gândește la ung. *erős* „tare, vârtos". Fără îndoeală din punct de vedere formal (cf. *Ariușd* < ung. *Erősd*, j. Treiscaune; dar și *iriș* „sănătos", „tare", ap. Frâncu-Candrea, *Românii din Munții Apuseni* (Moții), București, 1888, p. 101, < ung. *erős)*, chiar și al sensului, această explicare este posibilă. Totuși din definițiile date se vede că nu este vorba atât de mere „tari, vârtoase", cât de mere „timpurii", care nu totdeauna sânt tari. Apoi forma de singular *ariug*, alături de pluralul *ariuși*, ne trimite la un radical original cu *-h*, nu cu *-ș*, din care nu s'ar puteà desvoltà *-g*.

Pentru aceste motive, precum și având în vedere întinderea geografică a cuvântului, cred că mai curând avem a face cu sârbescul *jarùh* „vernus" (cf. și ceh.-slov. *jary*, pol. *jary* „frühlingsheurig; zeitlich") < v.-sl. *jarŭ* „ver", „Frühling" (cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, IV, 471, 473, 478, și Berneker, *SEW.*, 446—447), sensul original trebuind să fie cel de mere „primăvăra-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

tice" sau „de vreme", „timpurii" (cf. srb. *jarša* „Ursulabirn", „vrsta kruške", *Rječnik*, l. c.). Ar fi vorba deci de un cuvânt înrudit cu *iriță*, s. f., „specie de grâu de primăvară", < slav. *jarica*, și cu *hircă*, *ghircă*, s. f., „Triticum durum", *Dicț. Acad.*, II, 263 și 392, care pare a fi identic cu slav. *jarka* (cf. srb. *jârīk* „Sommergetreide", pol. *jarka* „Sommerkorn"), venit prin limba ungurească ori germano-săsească, unde *j* inițial dă *g-*, *ǵ-* (cf. ung. *jérke*, *jerke*, *jarka* „miel" sau „ied mai tânăr de un an" < slav. *jarka*; ung. *jérce*, *gérce* „purcică" < slav. *jarica*).

Ivirea lui *-i-* înainte de *-u-* în forma *ariuș* alături de *eruș* (< **ieruș*) s'ar puteà explicà ori prin metateza lui *j* inițial, ori printr'o diftongare de felul celei din *streang* < germ. *Strang*, *Vireag* < ung. *virág*, *vileag* < ung. *világ*, *lĭurcă* < slav. *lurka* < *lura* (cf. rut. *lura*) etc.

Cât privește pe *a* inițial din slav., în special din srb. *ja-*, cf. numele arborelui mitic („sicomor", „arțar stufos", „platan") numit *arvón*, *arvún*, *arvúne*, *ĭarvánt*, *arvânt*, *arpun*, *darvon*, *darvant*, deci uneori cu *d* protetic ca în poeziile populare și cu *t* epitetic, ca și în alte cuvinte (cf. *paus* și *paust* în Maramureș, *ghes* și *ghest*, *valos* și *valost* etc.), derivat de Hasdeu, *Et. Magn.*, 1788—1791, greșit din **laurentum*, **laurinum* + *Arvinte* (= slav.-biz. *Lavrentie*), pentru care *Dicț. Acad.*, I, 280, se gândește la bulg. *javor*, iar V. Bogrea, *Dacoromania*, II, 441—443, la forma metatezată (influențată prin et. pop. de *arvonă*, *arvună*) **jarvo* a slavului *javorŭ* πλατάνος „platanus" (cf. germ. *Ahorn*, ung. *jávorfa*), dar care într'adevăr trebue derivat din forma metatezată **arvon*, **jarvon* a slavului vechiu **avorn* sau **javorn* (cf. *-n* și în forma germană!), primită înainte de a-și pierde pe *-nŭ* pe urma faptului că a fost confundată, prin etimologie populară, cu adj. **avorĭnŭ* s. *javorĭnŭ* (cf. rus. *javornyĭ*, s.-cr. *javoran*), v. Berneker, *SEW.*, 34—35; *aglică* „Filipendula hexapetala" < srb. *jaglika* (*jaglac*), *Dicț. Acad.*, I, 70; *agud* „dud" < srb. *jagoda* „fragă", *Dicț. Acad.*, I, 73—74, etc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Bălmăji; boscorodi.

Verbul *b ă l m ă j ì* (*bălmăşì, bălmujì, bălmoşi*, cu trecerea lui *ă* > *o* după labială : *bolmoşì* şi *bolmojì, îmbolmăjì*), împreună cu derivatele sale despre care va fi vorba mai încolo, pare a nu aveà nici o legătură cu mâncarea ţărănească numită *balmoş* (*balmuş, balmuj, balmăş, balmaş, balmăj, balmeş, balamiş - balmuş*)[1]), cum sugerează *Dicţ. Acad.*, I, 460, ci este mai curând un termen de medicină populară, întrebuinţat de vraci şi babe vindecătoare, care, deodată cu o seamă de doctorii primitive, de oblojeli etc., întrebuinţează şi puterea mistică a descântecelor şi formulelor mai mult ori mai puţin înţelese.

Radicalul de la care trebue să plecăm este ung. *balzsam*, cuvânt atestat în această formă încă de la începutul secolului XVI, care fie că derivă din germ. *Balsam* ori este un postverbal al lui *balzsamoz, balzsamol*, derivatele lui *balzsamum, balzsamom* < lat. *balsamum* (cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 263—264), a trebuit să aibă toate sensurile cuvântului latinesc (pentru care cf. gr. βάλσαμον, arab. *balsam*), deci şi pe acel de „liquidum medicamentum oculorum curationi necessarium, quod arboribus destillat in modum picis“ alături de „liquor aromaticus, planta aro-

---

[1] Cuvântul nostru nu poate fi despărţit de ung. *bálmos*. După Gombocz-Melich, *MEtsz.*, 260, cuvântul unguresc este luat din românește. Etimologia cuvântului românesc „nu este clarificată ; l-au apropiat de ciag. *balamač* „eine dicke, klebrige Suppe, Brei“ (Vámbery, *Stud.)*; cf. şi osm. *bulamaž* „der Syrop, das Eingekochte ; eine Mehlsuppe mit Käse ; eine Speise, die aus Mehl, Zucker und Fett gekocht wird“, Radl.) şi cu fr. *talmouse* „Art Käsckuchen“. Cea din urmă apropiere este cea mai probabilă“ (cf. *talmeş-balmeş*). Din românește pol. *balmosz* (Miklosich, *EtWb.*; *MNyr.*; XVI, 17), bg. *balmuš* „Speise aus Maismehl, Quark u. Butter“ (prin et. pop. > *bělmǫž*, *Balkan-Archiv*, III, 283), săs. *Bălmǝsch (Siebenb.-sächs.* Wb., I, 400). Weigand îşi mai menţine şi acum părerea că rom. *balmoş* este de origine ung. şi înrudit cu ciag. *balmač*, turc. *bulamaž* (cf. XVI. *Jahresbericht*, 220, şi *Balkan-Archiv*, III, 283, iar Dr. Karl Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (ger-*

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

maticum istum et fragrantissimum liquorem fundens“ și „sacrum chrisma seu oleum sacrum“.

Două împrejurări vorbesc pentru această explicare: una formală, iar ceealaltă semantică.

Cea formală este metateza cuvântului care ar trebuì să aibă forma **bălјămì* s. **bălјomì*. Ea pare a se fi făcut subt influența lui *oblojì* (< v.-bg. *obložiti*) cu care a trebuit să aibă un sens asemănător.

Pe cea semantică ne-o explică în parte cea formală: e vorba de un termen medical popular. *Bălmăjì* a trebuit să însemneze la început „a vindecà prin oblojeli cu balsam“, apoi „prin orice fel de oblojeli“. Sensul din urmă mi-e cunoscut din regiunea Năsăudului. La oblojeli s'au adaus și descântece sau formule neînțelese care se întrebuințează și la vrăji și farmece. Astfel a luat *bălmăjì* sensul de „a vrăjì, a zăpăcì pe cineva prin vrăji sau farmece“, care se vede clar în exemplul: *Badeo, nu te-am bolmojît, cum maică-ta mi-a stârnit, că bolmoaja mea nu pică; Dacă pică, Ea nu strică* (*Șez.*, VIII, 82). Din întrebuințarea de descântece și formule neînțelese trebue să explicăm și sensul de „a vorbì încurcat“, „a vorbì în neștire, fără rost“ (Rădulescu-Codin; Com. N. Ionescu, Șișești, în Mehedinți); „plaudere viel“ (*Jahresbericht*, III, 313, Borlovenii-vechi, în Banat), precum și pe acel de „a amestecà (mai multe lucruri) unele cu altele, a încurcà lucrurile“, „a încurcá, a zăpăcì pe cineva cu vorba“ (vezi exemple în *Dict. Acad.*, I, 459). Efectul descântecului asupra trupului ne-a dat sensul „a se muià, a se moleșì“ al reflexivului *a se bălmăjì* (vezi ex. *Dict. Acad.*, l. c.).

Derivatele *bălmăjit, -ă* adj. I, 1. „încurcat“ 2. „moleșit, moale, fără energie“ și II. „încurcat în vorbire, pel-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

manischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs, Heidelberg, 1927, p. 17, Nr. 201, îl consideră identic cu *balbaș* „mied“ < turc. *bal* „Honig“ și *baș* „Kopf“, propriu „Honigkopf“, iar *balmeș* din a face *talmeș-balmeș* identic cu *balimez, baliemez* „grosskalibriges Geschütz“ < turc. *bal-jemez*, propriu „der nicht Honig isst oder frisst“.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

tic ; cel ce vorbește prea mult" ; *bălmăjitură* s. f. „amestecătură, încurcătură, arababură, talmeș-balmeș" ; chiar și postverbul *bolmoajă* s. f. „vrajă, farmec" nu prezintă nimic nou față de sensurile lui *bălmăji* despre care a fost vorba mai sus. *Bălmăjitor* și *bălmejuitor, -oare,* adj. verb. al formei *bălmejui* neatestate altfel, din exemplul : *Acel Ungur, au ce va fi fost nu știu, de au băsmuit și au visat ca acelea a zice, se vede că de puțină știință și socoteală au fost..., băbești basme și nesărate vorbe la... oameni lăsând în poveste. Ci, ca să nu fiu prea lung, în vorba acestora bălmejuitori, cu atâta fiecare gânditor... se poate domiri, cum acelea ce au zis n'au fost, nici au putut fi* (Let, I², 110), ne reamintește așa de mult pe † *amăgeu* (< *gr. μαγεύς, -έως, din μαγεύω „vrăjitor") care din „vrăjitor" a ajuns să însemne „șarlatan" (v. exemple în *Dicț. Acad.*, I, 131).

Evoluția lui *bălmăji* este foarte asemănătoare cu aceea a lui *boscorodi* care a trebuit să se nască prin metatezarea unui unguresc reconstruit **boszorkod-* = *boszorkányoz* „behexen, bezaubern" < *boszorkány* „Hexe, Nachtgespenst" (> slov., rut. *bosorka,* care a fost reprimit în unele regiuni ungurești în formele *boszorka, baszorka,* cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 499—500) > rom. *bosorcaie (bosorcoiu),* subt influența lui *bosconi*[2]. Având în vedere că pentru a explică forma unor elemente ungurești în limba noastră adeseori trebue să pornim de la astfel de radicale reconstruite, de altfel în spiritul limbii ungurești (cf. suf. *-ad-, -od-, -ed-),* această explicare este mai

---

[1] Derivarea de verbale cu suf. *-od(ik), -ad(ik), -ed(ik)* este proprie limbii ungurești.

[2] Din pricini fonetice nu pot admite etimologia propusă de V. Bogrea, *Dacoromania,* IV, 795—796 (< rut. *božkoroditi* 'Hokus Pokus treiben', ap. Želechowski, *Ruthen.-deutsches Wörterbuch,* I, 57, care poate fi luat din rom. *boscorodi* și modificat subt influența formelor cu *ž* ale lui *bogŭ),* cum nu o pot admite nici pe a lui *Cihac,* II, 24 (< rus. *vozgovoriti* „commencer à parler").

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

probabilă decât cea dată de *Dicț. Acad.*, I, 624. „Formația ononatopeică (poate prin fuziunea lui *bolborosì* + *boscoade*, s. cu ung. *boszorka* „vrăjitoare")".

Insuși *boscoade* „farmece, leacuri cu putere de vindecare" pare a fi mai curând o contaminare a lui *boscoane* + *boscoroade* „bolboroseală, bombăneală", postverbalul lui *boscorodì*, decât + *iscoade* (*Dicț. Acad.*, I, 624), care are cu totul alt înțeles.

Bituşă, botoaşă, butuşană.

Cred că în derivatele *bituşă*,[1] *botoaşă* și *butuşană* avem un singur radical, anume ung. *bojtos, böjtös, bujtus,* + *buhtus* „hirsutus, villosus, comosus, surculosus, hirtus, hispidus", „haaricht, schossreich, rauh, stachlicht, struppicht, mit Quasten versehen, zottig" (< *bojt* „surculus, coma", „Schoss, Zweigblatt am Baum, Propfreisslein"), pentru care cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz.*, I, 264; Szamota-Zolnai, *Oklsz.*, 79; Szinnyei, *MTsz.*, I, 152; Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 451.

Bituşă, s. f., înseamnă 1. „Un fel de bundă, cojoc(el), tihoarcă, folar, haină blănită, (bundă) făcută din piei de oaie și fără mâneci", „sarică, o îmbrăcăminte lungă, pentru iarnă, făcută din piei de oaie", iar derivatul *bituşcă*, s. *f.*, „cojocel scurt până în cureă"; 2. „procoviță pentru șa" (*Dicț. Acad.*, I, 570).

Botoaşă și *butuşană*, adj., s. f., este „oaia bătrână care nu mai are dinți și care, de regulă, se îngrașă pentru tăiere"; „babană, boancă, hâ(r)știoagă" (*Dicț. Acad.*, I, 630 și 713—714.

In toate trei cazurile trebue să fie vorba de ceva „lânos", „păros": în cazul întâiu de un „cojocel, bundă, blă-

[1] Acest cuvânt a fost derivat de Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, p. 90, 110 și 111, greșit din ung. *bekes*, *bekecs*, care ne-a dat pe *pet'eşă* „redingote, fourrée hongroise, polonaise" (Cihac, II, 520).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

niţă", în cazul al doilea şi al treilea de o „oaie", mai ales „oaie bătrână".

Din punct de vedere formal în toate trei cazurile s'a redus diftongul. S'a păstrat însă în *boit* „ciucure" < ung. *bojt* (Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, p. 111; *Dicţ. Acad.*, I, 603; cf. şi n. fam. *Boitoş* < ung. *bojtos*.

Bodărlău (bodârlău).

Bodărlău (bodârlău), s. m., = un soiu de raţă cu penele negre şi ciocul ascuţit (*Colymbus glacialis*); *lişiţă, cufundar*, cu speciile *bodârlău ferăstrău (mergus merganser* s. *serrator)* sau *raţă albă (mergus albellus), fundac* şi *fundar;* cu schimb de sufix se numeşte *bodârlan*, s. m.

Dicţ. Acad., I, 595, de unde am luat aceste precizări şi unde se dau şi citatele necesare, constată că etimologia acestui cuvânt este necunoscută şi adauge: „Cihac, II, 483 îl compară cu ung. *bukdár*, idem, *bukdolni* „a se cufundà"; un cuvânt unguresc *bukdárló*, citat de ŞIO. I, 245, nu-l găsim în dicţionare".

Forma ungurească de la care trebue să pornim este **bujdorló* s. **budorló*, contaminarea lui *buvárló* + **bujdoló* sau *bujdákoló, budákoló, bujdok(o)ló, budok(o)ló* „mergus"; cf. şi slov. *bujár, bujárka* „un soiu de raţă", ap. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 560—562.

Bolfă; gâlcă; galfăd, calfăd, chealfed, gâlfed.

Substantivul feminin *bolfă* este cunoscut cu sensul de „umflătură", „tumoare" („care conţine multă apă"), în special, umflătură la gât, gâlci, amigdalită", şi rar, în Transilvania, „nod" (în năframă etc.).

Dicţ. Acad., I, 608, înregistrează aceste sensuri împreună cu variantele şi derivatele *bolcă* (< *bolfă* + *gâlcă), boftă, bolfuşoară, a se bolfì* „a se umflà", „a creşte", *bolfos, -oasă* „umflat, noduros", *bolfeiu* „grămadă, mor-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

man"[1] şi adauge „etimologia necunoscută (cuvântul se găseşte şi la Ruteni *bolfa* „tumoare")".

Pentru a explică pe *bolfă* trebue să pornim de la ungurescul *golyva* (*gëlyva, gëlva, géjva, géva, gilva, gilua, giva*) „Kropf", „Baumschwamm", care, împreună cu toate variantele sale, s'a desvoltat din forma metatezată a slavului *glíva* < p.-sl. *glĕvŭ* (cf. slov. *glíva* „Baumschwamm", srb.-cr. *glíva* „Schwamm", č.-slov. *hlíva* „Staubschwamm", rut. *hlýva* „eine Pilzart", ap. Berneker, I, 303). Fazele de desvoltare ale cuvântului unguresc au trebuit să fie: slav. *glíva* > cu metat. ung. *gilva* > *golva* > *gëlva* ori *gilva* > *gëlva* şi *gilva* > *golva* (cf. şi slav. *plĕva* > ung. *polyva, pëlyva, pëjva, pëlva* „Spreu")[2]. Afară de aceste forme ungureşti trebue să înregistrăm şi pe *volyva* s. *volva*, în care *g* s'a schimbat în *v* prin asimilaţie[3].

Trecerea lui *g* în *b* nu este atestată în ungureşte pentru acest cuvânt. Dar astfel de treceri există. Citez una singură, întru cât cuvântul respectiv, în forma sa cu *b*, a intrat şi în limba noastră: *targonca* > *tarbonca* şi *torbonca* > rom. *tărăboanţă, tiriboanţă* (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II, 662: A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, 285; Tiktin, *DRG.*, 1559).

Trecut odată *b-* în *v-* (cf. forma *volyva*), acest din urmă s'a putut desvoltà şi mai uşor în *b-* (cf. *berdung* < *verdung*, ap. Szinnyei, *MTsz.*, II, 955; *bakter* < austr.-bav. *Wachter*, Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 247, care ne-a dat rom. *boactăr;* chiar rom. *oacheşă* > ung. *vakişa* şi *baksa*, slov. *bakeša*, cf. Gombocz-Melich, o. c., 246, unde se derivă greşit din *bak* „ţap" + suf. dim. *-sa)* etc.

Schimbarea lui *g-* în *b-* s'a putut produce şi la pri-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Bolf*, s. a. (în Munţii Apuseni), „bucată mare de piatră pe marginea drumului)" probabil este alt cuvânt; cf. *bâlf, bulhă, bulg, bulz.* Şi *bolfeiu* ar puteà să fie mai curând un derivat al acestuia decât al lui *bolfă.*

[2] Z. Gombocz, în *Magyar Nyelv*, XVI—1920, p. 5.

[3] *Magyar Nyelv*, XVI—1923, p. 125.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

mire, pe terenul limbii românești, fie printr'o metateză fonetică de felul lui *pogorî-goborî-coborì, tăvălug-tăvăluc-tăfălug,* fie prin influența lui *boală, bolì, bolnav* (cf. slav. *bolì* „bolnav", rus. *bolì*, srb. *bol* „durere"), *bolovănì* „a se umflà, „a se inflamà", a se învârtoșà", ori a lui ***bolf, bálf, bulhă, bulz*** și *bubă*. Și în alte poziții trece *g* la noi uneori în *b* (cf. *cociorbă* și *cociorvă* alături de rus. ***kočerga,*** rut. *kočerhe, kućurha,* pol. *koczarga,* ap. Berneker, I, 536; *goambă* = *goangă, Dicț. Acad.*, II, 279, etc., ca să nu mai pomenesc de asimilații și metateze de felul celor următoare: ung. *gomb* > secuește *bong* > **bomb* > rom. *bumb;* ung. *gombostö(tü)* > rom. *gomboș*, ung. *bongostö* > rom. plur. *bumbuște* > sg. reconstr. *bumbușcă* (rut. *bumbuška)* alături de *bongoș, boangăș* < ung. sec. *bongos; guba* > rom. *gubă* și *bobou, bubău,* etc.) ; ori de iperurbanisme ca † ***biftuì*** *(Dicț. Acad.*, II, 257) < *ghiftuì* < germ. *Gift,* poate ***biț,*** *ghiț, bgiț* alături de *ghiță, giță, viță,* etc.

Și mai ușor putem explică trecerea lui *v-* în *b-* din forma *volyva* s. *volva* (pentru *b* inițial < *v* cf. *boștină* < *voștină* < v. slav. *voština, Dicț. Acad.*, I, 626; pentru *b* medial și final < *v*, chiar și < *f* cf. *cujbă, gujbă* < slav. *gožiri*, din care derivă și srb.., rut. *gužba,* ung. *guzsba* fiind luat din românește; *puhab* alături de *puhav* (ung. *puha)* < slav. *puhavŭ, puhavyi, buhab, buhav* < srb. *buhav;* cf. și *càrjob, gârjob* < slav. *kržav : Cârlibab* < *Cârlibav* < *Cârlibah, cosoroabă* < ung. *koszorófa,* A. Philippide și A. Scriban, *Arhiva,* XXX—1925, p. 278, etc.

Trecerea lui *v* din silaba ultimă în *f* nu ne pricinuește nici o greutate ; cf. slav. *vlŭhvŭ* > rom. *vâlvă* > ***vâlfă*** ; slav. *žrŭtva* > rom. *jertfă* etc.

Ruteanul dialectal *holva* este luat din ungurește, iar *bolfa* din românește[1].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mai rămâne acum de cercetat dacă nu poate fi vreo legătură oarecare între *galfăd, calfăd,* † ***cheal-***

[1] Cf. I.-A. Candrea, *Noua Revistă Română*, vol. I—1900, Nr. 9, p. 407.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

fet, talfăd, gâlśed, gâlfed „palid şi puhav sau buget la faţă", *gălbezì, călfezì, chelfezì* „a se face palid, a (se) îngălbenì", pe care Puşcariu, *Dacoromania*, IV, 684—6, le derivă dintr'un tip **galfidus* în loc de **galbidus*, şi între formele ungureşti *gëlyva, gelva, gilva*, în care, cum ar arătà forma *gâlśed* interpretată **gâlced*, nu *gâlfed*[1], a putut să se amestece şi *gâlcă* 1. „boală de gât", 2. „umflătură subt piele" care, împreună cu Tiktin, *DRG.*, 678, nu cred că poate fi explicat mulţumitor dintr'un slav *galka* „glob"[2], care ar fi dat în româneşte *galcă*, ci, cum îmi atrage atenţia Th. Capidan, mai curând este o desvoltare semantică ulterioară din bg. *glŭtka* > *glŭka* „gorgée, arrière bouche ; trait, coup".

Contaminarea lui **galbed* (< **galbidus, -a, -um)* în loc de *galben (galbinus, -a, -um)* cu ung. *gëlyva, gelva, gilva* ar explicà de-ajuns atât trecerea lui *b* în *v* şi apoi în *f* (cf. *bolfă, vâlfă, jertfă* etc.), cât şi forma † *chealfet* = *chealfed, talfăd*, cu *ea*, care după *g* şi *k*, s'a redus apoi la *a*.

Botoş.

Botoş, s. m., = căpuşă (Bucov. şi pe Câmpie, în Transilv.; cf. Marian, *Ins.* 400, Viciu, *Glosar* şi *Dicţ. Acad.*, I, 631), derivă din ung. *botos* „capitulatus", „köpfig, kopf habend" (cf. Szarvas-Simonyi, *MNylSz.*, I, 302), fiind un interesant décalque al românescului *căpuşă*, care „pare a fi derivat din *cap* cu suf. *-uş*" şi ca termen păstoresc, a trecut şi în alte limbi. (cf. Puşcariu, *Dacoromania*, II, 593—594 şi *Dicţ. Acad.*, I, 116).

---

[1] Fiindcă Puşcariu contestă existenţa acestei forme, amintesc că ea se găseşte atestată la I. Chendi, *Foiletoane*, Bucureşti, 1904, p. 127: „Atmosfera oraşelor şi a boerilor de viţă iată ce produce: *gâlfezi* trubaduri de noapte sau îmblătitori de fraze şi cel mult frivoli, storşi şi fără vervă, de ai lui Boccaccio".

[2] *Dicţ. Acad.*, II, 213—214.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Buzumăni.

A buzuminì vb. IV-a cu sensul de „a se zăpăci“ (com. din Costeiu, Banat, *Dicț. Acad.*, I, 716) derivă din srb. *bezuman* „demens, insipidus, stultus, ignarus“, *bezumiti* „decipere“, „în errore versari“, „stultum esse“ (< v.-sl. *bezumĭnŭ* „amens“, *bezumiti* „amentem esse“), cu *e* trecut în *ă* și apoi în *u*, după labială și înainte de *u* următor.

Căilat,-ă.

Relev acest cuvânt nu atât pentru etimologie, care este cunoscută în cât privește radicalul din care derivă, cât pentru felul cum este format.

Căilat, -ă, adj., care însemnează „cu coarne strâmbate sau sucite“ : *Boii mândrei cei căilați, Peste munți triabă trecuți...* (I. Bârlea, vol. II. *Cântece poporane din Maramureș*, București, 1924, p. 256), este adecă un derivat de felul lui *tărcat, -ă* < *tărcà* „a împestrița“ < ung. *tarka* „pestriț“, deci este participiul unui verb **căilà* < *cáila, cáilea*, cu reducerea diftongului *cálea* „nume de vite“ < ung. *kajla* „strâmb, sucit, încovoiat“ (cf. *kajla szarvak* „coarne sucite îndărăt“, *kajla tehén* „vacă cu coarnele cârligate în jos“) ; cf. și *căilaciu* și *căilac* < ung. *kajlás*, idem, ca și *bărnaciu* < ung. *barnás*, apropiat de derivatele cu suf. *-aciu* (v. Alexics Gy., *Magyar elemek az oláh nyelöben*, Budapest, 1888, p. 68 ; *Dicț. Acad.*, T. I, P. II, 48 și 184 ; O. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 83).

Cărăzui.

Cărăzuì vb. IV-a „échalasser“, „a așeză parii de la vie în rând“ (Cujir, în Transilv.), nu derivă din ung. *körözni* „entourer, environner“, „a încunjurà, a împrejmuì“, cum presupune C. Lacea, *Dicț. Acad.*, t. I, p. II, p. 131, ci din ung. *karóz-* (< *karó*) „garnir de pieux, piloter, palissader, échalasser (ex. une vigne)“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Cârţă; gâţă.

Fără a-i arătà originea, *Dicţ. Acad.*, t. I, partea II, p. 160, dă pe *cârţă*, s. f., ca întrebuinţat în Mold., Bucov., Transilv., cu sensul de „chiffon", „cârpă", „(co)treanţă", „râză", „zdreanţă", împreună cu trimiterile necesare. Evident avem de a face cu **cârpiţă* (cf. srb. *krpica*, dim. lui *krpa* < v.-bg. *krŭpa* > rom. *cârpă*).

Pentru sincoparea lui *-i-* aton şi apoi dispariţia lui *-p-* cf. *cocârţă* < *cocârtiţă* „mâncare ciobănească din caş dulce amestecat cu zăr", *codorţă* < *codorâţă*, *codoriţa* „codorâşte", *tăgârţă* < slav. **tagarica* (cf. bg. *tagarečĭ*, *tagarčja*, *tagárčica* < bg. *tagar* < ture. *tagár*, *dagarğýk* „sac de cuir" > alb. *tagar*, n.-gr. ταγάρι, ταγαρτζίκα şi δαγ-), *(z)dreanţă* < slav. **sŭdranica* < *sŭdrati* „zerreissen" (cf. Tiktin, *DRG.*, 1807) alături de *draniţă* (cf. pol. *dranica* „Dachspann, Daube" < v.-bg. *dĭrǫ, dĭrati*, ap. Berneker, *SEW.*, 185) etc. Dintre cuvintele de acest fel tratate de G. Weigand, *Balkan-Archiv*, III, pp. 108—110, putem cità pe *povaţă* < **povoaţă* < slav. **povoca* < **povodĭca* < *povod* (Cihac, II, 284; Weigand, o. c., p. 109). Nesigure sânt *ceaţă* < slav. **čadĭca* < **čadŭ* „Dunst" (Cihac, II, 47; G. Weigand, o. c., p. 108—109) alături de explicarea din lat. **caecia* (Puşcariu, *Conv. Lit.* XXXVII, 598—599, şi *EtWb.*, Nr. 359, p. 30; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 158, şi *Romania*, XXXIII, 74; Meyer-Lübke, *REW.*, Nr. 1457, p. 110); şi *viţă* < slav. *vica* < v.-bg. *vitĭca* (G. Weigand, o. c., p. 109—110) alături de explicarea admisă de majoritatea celor ce s'au ocupat de acest cuvânt: < lat. *vītea*, fem. lui *vīteus* „Reben-" (cf. Puşcariu, *EtWb.*, Nr. 1911, p. 179, care atestă şi megl. *vitsă*; Tiktin, *DRG.*, p. 1760. şi Meyer-Lübke, *REW.*, Nr. 9388, p. 717).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Având în vedere numeroasele exemple citate mai sus, fără îndoială dintr'o astfel de formă sincopată trebue să explicăm şi pe *gâţă* „panglică sau baieră ce se împleteşte în capătul cosiţelor ca să se poată înnodà când se leagă împrejurul capului", „împletitura părului în vârful capului,

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

împodobită cu mărgele, panglici sau flori de târg" şi „coada împletită a fetelor" (*Dicţ. Acad.*, II, 235—236). Cuvântul de la care trebue să pornim este, evident, slav. **kica* < **kiьica* s.**kytica* < v.-slav. *kyta* (cf. rut. *kytyća* „Blumenstrausz", „Garbenbündel", slov. *kytice* „Strausz", „Busch", pol. *kiczka, kicz,* ap. Berneker, *SEW.*, 679). Cum arată însă *chită* „buchet de flori" < v.-sl. *kyta, chitì,* 1. „a împodobì", „ a gătì", 2. „a potrivì bine", „a drege", 3. „a plănuì", 4. „a nimerì", etc., asupra cărora cf. mai pe urmă S. Puşcariu, *Revista filologică,* I—1927, pp. 271—275, *k-* din slav **kica* ar fi trebuit să se păstreze în limba noastră. Pentru aceasta, dacă nu cumva se găseşte în rut. ori pol. şi forma dialectală cu *g-*, ori dacă n'avem a face cu o influenţă a lui *gătì, gătealĕ* ori chiar a lui *gât,* sânt îndemnat să cred că am primit acest cuvânt prin limba ungurească în care-l găsim în forma *gica, gicca* „jupi (legături de paie s. papură) mărunţi pentru acoperirea caselor", *gicáz-* „a legà jupi" etc. (cf. Szinnyei, *MTsz.*, I, 695).

Din româneşte este ung. *gaca (gëcaj)* „împletitură de păr pe capul fetelor", atestat în graiul Ciangăilor din Moldova (*Magyar Nyelvör*, XXX, 172).

Chichilean.

C h i c h i l e a n, adj. m., adv., se întrebuinţează numai în expresiunea *stă chichilean* = „stă nerăbdător şi aşteaptă pe lângă cineva care-i ocupat şi pe care-l plictiseşte" (com. N. Ionescu, Şişeşti, în Mehedinţi) şi derivă din ung. *tétlen* „inactif, oisif, désoeuvré, sans occupation" (cf. ung. *tétlen áll* „stă fără treabă, nu ştie ce să facă").

Chiuăreasă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Chiuăreasă, s. f., înseamnă „femeia care ştie coase cu mai multă măestrie" (Viciu, *Glosar,* 87, Cean, Câmpie). Cuvântul l-am auzit şi în Cluj de la d-na Hermina Moldovan, de origine de pe Câmpie. Derivă din ung. *tüvarró* (= „*tüvel varró*") „cusătoare cu acul".

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Ciuieș -ă.

Adjectivul *ciueș, -ă* se întrebuințează pe la Năsăud cu sensul de „tehuiu", „șuchiat". Cuvântul acesta se găsește și în limba ungurească ca element al limbii militarilor din timpul războiului, însemnând „țăran, om prost de origine slavă (sârb, bosniac, muntenegrean, sloven)", *Magyar Nyelvör*, XLIX, 44.

După Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 1198, cuvântul unguresc derivă din srb.-cr. *čuješ ?* „auzi ?" din verbul *čuti* „hören". Nouă ne-a venit cuvântul probabil prin militari și, după cât îmi aduc aminte, l-am auzit și înaintea războiului.

Cocor (cucor).

Pentru a explică originea *cocorului* s. *cucorului* (plur. *cocori* s. *cucori*), numit în Moldova, unde această formă este rezervată pentru bărbătuș, cu forma feminină *cocoară, cucoară*, „pasere băltăreață și călătoare, din clasa picioroangelor, cu capul împănat sau moțat, cu ciocul și gâtul foarte lungi", numită și *gruiu, gruie, gruhă, gruhe (Grus cinerea)*, precum și pentru *cocor-, cucor-, cocâr-, coco-, cuco-* din deosebitele variante ale lui *cocostârc*, Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 303, a propus : masc. *cocor, cucor* < lat. *cicon-*, fem. *cocoară, cucoară* < lat. *ciconia*. De aceeași părere este și Cihac, vol. II, p. 569, care-l desparte de *cocor, cucor* „îndoitură, umflătură", *cocorì* și *născocorì* „a se umflà în pene, a se înfoià, a se bursucà", pe care în vol. II, p. 494, îl derivă din ung. *kukora* „courbé", pentru care iarăși trimite la slav. *kokoravŭ* „crispus", etc. Tiktin, *DRG.*, p. 383, scrie de asemenea : Viell. zu lat. *ciconia* „Storch". Șăineanu, *Dicț. univ.*, s. v., îl derivă din gr. mod. *κοκκόρι* „cocoș" care ar fi „sensul primitiv" și adauge : „cocorii au pe ceafă un moț de pene care aduce cu creasta cucoșului". G. Weigand, *Balkan-Archiv*, II, 269, vede în partea întâiu a lui *cocostârc* alb. onomato-poetic *coco* = lat. **toccare* + bulg. *stârc*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

De o parte explicarea din lat. *ciconia* nu ne mulţămeşte din punct de vedere formal, iar explicările date de Şăineanu şi Weigand nu sînt destul de întemeiate ca sens şi compoziţie (ar fi vorba de un compus hibrid neobişnuit). De altă parte *cocor*, şi mai ales pluralul *cocori*, are şi alte sensuri, ceeace nu trebue să ne scape din vedere când voim să explicăm originea numelui paserii. Astfel înseamnă 1. „Penele cele sclipicioase din coada cocoşului“ (Viciu, *Glosar*, Bociu, Huedin). „Fire de păr creţ sau pene din coada răţoiului, ce poartă femeile de-asupra urechilor, atârnând spre faţă“ (*Culegere de doine*, Ciurcu, 1891, p. 68, nota; cf. şi p. 142). Prin extensiune: „Părul femeilor tocmit în forma penelor rotunde din coada răţoiului (Com. Coca, Oraviţa, pentru *Dicţ. Acad.*). 2. „O specie de dantelă, horbotă sau cipcă numită şi *cârligei*“ (Viciu, *Glosar*, Toracul-mare, în Banat; cf. şi Pamfile, *Industria casnică*, p. 319).

3. Prin extensiune, din sensul *cocor* = „gruiu“ s'a desvoltat cel de „momâie, ciuhă despărţitoare în lanurile de grâu“ (*Ion Creangă*, III, 226; Pamfile, *Agricultura la Români*, p. 120).

4. Prin extensiune, din sensul întâiu, s'a desvoltat cel de „umflătură, cucuiu“ (Lex. Bud., Dicţ., *Rev. crit.-lit.*, III, 119).

Afară de acestea mai avem următoarele derivate şi compuse: (Bot.) *cocorel* s. m. (mai ales la plur.: *cocorei* şi *cocorăi*) = *Erythronium dens canis*, „*cocoşei*“, „*Măseaua-ciutei*“ (Panţu, Pl.; Damé, *Term.*, 185; *Dicţ.*; H. V, 353; XI, 26, 96, 116, 230, 246; XVI, 4, 42); *cocărăl* sau *cocărău* (singular reconstruit din plur. *cocărăi*), idem (H. IX, 153, 158 şi 472; *Muscel*, 36); *cocoran* s. m. probabil „cocoş“ (Papahagi, *Graiul şi folk. Maramureşului*, p. 147/14); *cocoreţ, -eaţă*, adj., „moţat“ şi „se zice ăluia care e mai gureş sau mai îndrăzneţ“ (H. IX, 92, Rudina, în Mehedinţi); *Cocorete* n. fam. (Pascu, *Suf. rom.*, 37); *a se cocorî*, vb. refl. IV-a (pers. I sg. prez. *mă cocoresc*), „a se umflă, a se îngâmfă“ (Lex. Bud., Pontbriant, Alexi, Damé, *DRF.*), cu compusele *a se născocorî* şi *răsco-*

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

corî; a se cocorà, vb. refl. I-a, „a se suì, a se înălța, a se ridicà pe ceva mai sus; a înălța capul cu mândrie ca cocorul“ (Costinescu); *cocorat, -ă*, adj., pentru care cf. și *coconat* și *gogonat*, cu sensul „cu picioare lungi“ (Damé, *DRF.*), „înalt ca un cocor“ (Păsculescu, *Lit. pop.* 79 și glosar; Pascu, *Cimilituri*, 145; Rădulescu-Codin, *Ingerul* etc., 57; *Mat. folk.* 533; *Ion Creangă*, III, 33; Zanne, *Proverbele Rom.*, II, 646); *a se cocoroșà*, vb. I-a, „a se umflà, a se îngâmfà, a se înfoià, a se bursucà“ (Damé, *DRF.*; Sbiera, *Pov.*, 125/16); (Orn.) + *barză* > *cocobarză* s. f. „barză, cocostârc“ (*Ardea ciconia*) (*Jahresbericht*, V, 189; XII, 163; XIX—XX, 9, 53) și *cocobardă* s. f., singular reconstruit din pluralul *cocoberze* (com. Voicu, Stupini l. Brașov, și Bucșa, Belini în jud. Treiscaune); + *stârc* > *cocor-* și *cucorstârc* (Marian, *Ornit.*, II, 323), *cocârstârc* (Vârcol), *cocostârc* și *cucostârc* 1. „Cocor“, „gruiu“ (cf. *Cocorii (cocostârcii)... zboară, Calendariu*, a. 1814, p. 14; *Primăvara, cel ce va vedeà întâiu cocostârc, apoi barză*, Ion. *Superst.*, 61, ap. Tiktin, *DRG.*, 384; *Cel ce are șarpe, să mânânce bucate făcute cu carne de cocostârc ori barză*, Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 60), 2. „barză“, „stârc“, „golie“ (Marian, *Ornit.*, II, 323; *Dicț.*; etc.).

Toate sensurile și formele amintite mai sus se explică desăvârșit din slav. *kokora, kokorĭ (kokorovŭ)* „kraus“, „struppig“, „crispus“. Paserea a fost numită *cocoară, cucoară* (masc. *cocor, cucor* a fost reconstruit în Moldova din feminin) după motul de pene sucite de pe cap și din coadă care deosebește „cocorul“ de alte specii de picioroange;[1]) *cocobarză* și *cocostârc* au numit și ele la început

[1] Cf. afară de Șăineanu, *D. U.* s. v.: „cocorii au pe ceafă un mot de pene care aduce cu creasta cocoșului“, și A. Brehm-Pehmel-Loesche, *Die Vögel*, Leipzig u. Wien, 1891, vol. II, p. 674: „aus zwölf Federn gebildeter, ziemlich kurzer oder zugerundeter Schwanz und dicht anschliesszendes derbes, jedoch reiches Kleingefieder, das oft einen Teil des Kopfes und des Halses freiläszt oder hier sich zu schönen Schmuckfedern umgestaltet...“

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

soiuri moţate de „berze“ şi „stârci“ (în *coco-*, *cuco-* din *cocobelciu, cucobelciu, cocomelciu, cucomelciu* etc. avem de a face mai curând cu o formă secundară a latinescului *cochlea* „Schnecke“, „Schneckenhaus“, d. p. **cocula*, cf. Meyer-Lübke, *REW.*, p. 161, Nr. 2010). Pentru sensul „păr rotund în forma penelor rotunde din coada răţoiului“ cf. slov. dialectal. *kokora* „Haarbüschel, Haarlocke“, s.-cr. *kokorica* „Haarlocke“. Pentru *cocorel, cocorău* cf. numeroase nume de plante din acest radical în limbile slavice: bg. *kokorče* „Stiefmütterchen“, „Viola tricolor“; rus. *kokornikŭ* „Osterluzei“, Aristolochia clematitis“; *kokoryši* „Gleisze“, „Aethusa cynapium“; s.-cr. *kokornjak* „Kamille“; slov. *kokorək, kokorčək* „Alpenveilchen“, „Cyclamen europaeum“ etc. Pentru *a se cocorî, cocorà, născocorî* şi *răscocorî* cf. bg. *kokorjŭ se, kokorčŭ se* „sträube die Federn (vom Vogel)“; „blase mich auf, bien eitel“; „glotze, gaffe“, toate ap. Berneker, *SEW.*, 540.

Colceriu, colceriţă.

Se cunoaşte vechiul *clucear(iu), clucer(iu)* s. m., cu derivatele *clucerie*, s. f., şi *clucereasă*, s. f., care ne-a venit din v.-sl. *ključarĭ* şi înseamnă „un vechiu slujbaş de deosebite ranguri şi cu deosebite ocupaţiuni“ (cf. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene*, Bucureşti, 1906, p. 51).

In fond acelaşi cuvânt, dar venit pe altă cale şi mai nou este *colceriu* s. m. „un fel de *cămărar* la jocurile săteşti“. De pildă, la jocul cu turca „Comitetul se compune din: un vătav şi un vătav mai mic, un *colcer* — un soiu de cămărar, care împarte mâncarea şi beutura, un căprar şi un căprar mai mic, cari adună colacii şi în fine un bucinător“ (S. Mândrescu, *Lit. şi ob. pop. din comuna Râpa-de-jos*, Bucureşti, 1892, p. 209; cf. şi T. Pamfile, *Serbările la Români, Crăciunul*, Bucureşti, 1914, p. 162). D-l A. Bugnariu îmi comunică că în Frij sau Lunca (jud. Năsăud) sânt doi colceri, având fiecare câte o cheie, pentru ca să

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

nu poată deschide decât împreună şi să controleze. Acelaşi sens se găseşte şi în Bucovina: „Feciorii, carii voesc să serbeze Vergelul, pun toate înainte la cale, unde au să-l serbeze şi pe cari din fete să le poftească; apoi tocmesc muzicanţi şi aleg din mijlocul lor pe doi inşi, pe cari îi numesc *Colceri* şi cărora le încredinţează conducerea Vergelului" (S. Fl. Marian, *Serbătorile la Români*, v. I, Bucureşti, 1898, p. 82). „Fiecare fecior e îndatorit, când vine la Vergel, sau şi cu o zi mai înainte de aceasta, să aducă băuturi pentru oaspeţi şi bani pentru muzicanţi; acestea se dau în stăpânirea *Colcerilor* (id., ibid., I, p. 83). Cinstea pe care o aduc feciorii este alcătuită de obiceiu din colaci: „Când e să iasă, unul dintre căseni pune un colac pe masă, pe care-l ia colceriul. In cele mai multe locuri colceriul, primind colacul, nu zice altceva decât: „De unde gazda goleşte, Dumnezeu sporeşte". In casele cele mai alese colceriul sau un altul, primind colacul, recitează întreaga istorioară a colacului" (Mândrescu, o. c., p. 216); cf., de pildă, într'o „urare" din Gledin, publicată de Viciu, *Colinde din Ardeal*, Bucureşti, p. 190: „*Şi-a făcut acest colac minunat, Pe piatra morii măsurat, Taie-l în două. Dă-ne şi nouă; Taie-l în trei, Dă şi lui Indrei; Taie-l în patru, Dă la colceriu săracu!*" In notă Viciu explică pe *colceriu*: „cel ce poartă sacul cu colaci".

Colceriu sau *coolceriu* se alege şi pentru obiceiul numit „La băgat în lădoiu", cunoscut în Ercea-mare, jud. Mureş, şi în Ormenişul de Câmpie şi descris de Tr. Gherman, *Comoara Satelor*, V—1927, Nr. 7—8, pp. 81—85. „In seara zilei de Crăciun se... aleg cam 6—8 feciori de „*chemători*"...

Aceştia.. aleg un *coolceriu*, pe un fecior, care întruneşte părerea unanimă ca cel mai de cinste şi de încredere. Gazda căsii pe lângă casa (odaia), în care au să joace, le mai pune la dispoziţie şi o cămară cu un butoieş şi un *lădoiu* — ca şi la Ormeniş. — Pe *coolceriu* îl pun apoi mai mare peste cămară" (p. 82). In cămară strâng „colaci", „plăcinte", etc. „La miezul nopţii găzdoaia — stăpâna căsii —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

se scoală; coolceriul îi dă carnea adusă de fete, şi o frige. Apoi aşterne masa, pune carnea friptă, pancovele, plăcintele, iar colceriul vinars; feciorii se scoală, se pun la masă şi îşi petrec până de cătră ziuă. Atunci merg acasă, şi apoi la biserică. Coolcerul însă rămâne şi pe mai departe la locul lui, să grijască de avutul comun" (p. 83).

Derivat din *colceriu* este *colceriţă*, s. f., „bucătăriţă" (S. Fl. Marian, *Nunta la Români*, Bucureşti, 1890, Bucovina, pp. 236—237, 499, 703 etc., Bucovina), „bucătăreasă la pomeni, ospeţe şi alte petreceri" (com. V. Lazar, Jina, Sibiiu), „trepădătoare, vornicească, stolnicească, călţunăreasă" (E. Sevastos, *Nunta la Români*, Bucureşti, 1889, p. 309), şi — cu asimilaţie — *corceriţă*, s. f., „bucătăreasă" (*Şez.*, II, 244, Munţii Sucevii).[1]

Cum s'a putut observà şi din pasajele citate mai sus, deşi e „cămărar", deoarece are şi grija „colacilor" strânşi, *colceriul* a fost confundat cu *colăceriul*, *coloceriul* sau *colăcariul*, „oratorul popular", „starostele" numit şi „vătav".

Această confuzie o găsim la Marian, *o. c.*, p. 223, şi a fost primită şi de Tiktin, *DRG.*, 390, care trimite, pentru a explicà pe *colceriu* la *colăceriu* de pe p. 389. De asemenea Viciu, o. c., glosar, p. 199, spune că *colcer* este „scurtat din *colăcer*".

Adevărul însă este că *colcer*, pe care-l găsim şi ca nume de familie, este cuvânt cu totul deosebit de *colăcer* sau *colăcar* şi derivă din ung. ardelenesc *kolcsár* (*kulcsár*) (< slav. *ključarĭ* cu trecerea lui *u* în *o* şi metateza proprie limbii ungureşti), „Schlüsselträger", „Kellner", „claviculariu, claviger", „cellarius, promus, pincerna, baccharius, oenophorus", atestat încă din sec. XIV şi existent şi astăzi la Ungurii şi Secuii din Ardeal atât ca apelativ, cât şi ca nume propriu (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz.*, II, 467—468; Szamota-Zolnai, *MOklSz.*, 554; Szinnyei, *MTsz.*, 1245).

[1] O descriere a colceriţelor — tipărit greşit *Calceriţe* — la Marian, *Nunta la Români*, pp. 236—237; cf. şi pp. 701, 847, 849.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Deletnic, îndeletnic, deletnici, îndeletnici, † deletni, îndeletni, deletnicie, † îndeletici, † îndeleci, îndelete; † priïatnic, † nepriïatnic.

Lexiconul de Buda, şi după el Barcianu, înregistrează cuvântul *deleatnic* cu sensul de „occupatus negotiis, vel laboribus distentus; beschäftiget, geschäftig".

El se mai întâlneşte într'o seamă de texte vechi cu sensuri deosebite de cel dat de Lexiconul de Buda. Astfel în „Varlaam şi Ioasaf" tradus la anul 1648 de Udrişte Năsturel, ed. 1904, p. 122, cetim: *Nu sânt astăzi deleatnic a purcede cu tine căč că şi eu amŭ căzut în năpăşti şi suntŭ în grijâ*, iar în „Codicele Puşcaşul" 106/4—5 (cf. C. Lacea, *Revista filologică*, I, Cernăuţi, 1927, N-rele 1—2, p. 83): *Nu sănt deletnic să merg cu tine, că şi eu am năpăşti şi sânt în grije, dar voiu merge cu tine puţintel şi iară mă voiu întoarce acasă*. D-l Lacea, l. c., crede că aici *deletnic* înseamnă „fără lucru, neocupat, a aveà timp".

Dar, fără îndoială, cuvântul nostru nu poate fi despărţit de srb. *djèlatnik* 1. „dies profestus"; 2. „operarius" „Arbeiter", derivat din *djelati*, *djeljati* „facere, agere, laborare", „fabricari", „dolare, sculpere", „laevigare, polire", „caelare, incidere", „admonere, + *-ĭnikŭ*[1]. Ca derivare *deletnic* ne reaminteşte pe † *clevetnic* < v.-bg. *klevetŭnikŭ* şi †*priïatnic* şi *nepriïatnic* (*Cea mai veche carte Rákóciană*, 39 r° 10 şi 55 v° 12), care iarăşi ne dovedeşte că derivarea lui *prieten* < v.-bg. *prijatelj* (cf. mai pe urmă Tiktin, *DRG.*, 1252) nu este corectă. Sufixul *-nikŭ* presupune un derivat anterior cu *-ĭnŭ* şi într'adevăr există un derivat *prijętĭnŭ* „annehmbar, angenehm" < part. *prijętŭ* al lui *prijęti*, cf. rus. *prijátnyi* (vezi W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, vol. I. ed. 2, Göttingen, 1924. pp. 533—534, § 481). A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1924, p. 229, § 291, scrie: „Un dérivé en *-ĭnŭ* indique la possi-

[1] *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, Zagreb, 1884, II, p. 439—440; cf. şi Berneker, *SEW.*, 194.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

bilité : *prijętĭnŭ* „acceptable, agréable", de *prijętŭ ; neizdrečenĭnŭ* „indicible" [2]), de *izdrečenŭ* „dénoncé" ; etc." Peste o formă *-ĭnŭ*, în acelaşi chip a fost derivat deci atât *klevetĭnikŭ* < *klĭvati, klujǫ* „hacken, picken", care a dat şi pe *kleveta* > rom. *clevetă*, plur. *clevete*, iar de-aici sg. reconstruit *clevet* (cf. Vondrák, o. c., I, p. 588, § 555), cât şi *dělatinikŭ* < *dělatĭnŭ* (cf. srb. *djelatan, djelatna* „dies ferialis", „dies feriatus" şi „dies negotiosus", „dies actionis", *Rječnik*, II, p. 439).

Acest slav. *dělatĭnikŭ* a putut să însemne nu numai 1. „cel ce lucrează", aşa dar „occupatus negotiis, vel laboribus distentus", ci şi 2. „cel ce poate lucrà", cf. srb. *djèlatnik* „ziua de lucru" s. „în care se poate lucrà".

In pasajele *„Nu sănt astăzi deleatnic a purcede cu tine"* şi *„Nu sănt deletnic să merg cu tine..."* *deletnic* înseamnă prin urmare „sânt disponibil", „pot să..." Acest sens s'a desvoltat din propoziţiuni ca *„Acestea să faci când eşti îndeletnic* (= „poţi să lucrezi", „eşti disponibil") *şi nu lucrezi" (Mărgăritare*, a. 1746, ap. Tiktin, *DRG.*, 797), precum şi *„Mâne sânt diletnic"* (Pamfile, *Jocuri de copii,* II) şi *„Dacă a isprăvit şi este diletnic* (= „poate să lucreze", „este disponibil") *mai ară şi pe la alţii"* (Pamfile, *Agricultura la Rom.*, p. 63).

Având în vedere aceste fapte, verbul *îndeletnicì*, întrebuinţat mai ales ca reflexiv, *a se îndeletnicì*, ca şi forma secundară *îndelepnicì* „seine Zeit auf etwas wenden, sich damit beschäftigen", „ich finde Zeit, ich beschäftige mich" este, evident, un derivat din *deletnic* sau *îndeletnic*, cf. exemplele : *Acesta se îndeletnicià cu ogari* (Moxa, 393/6). *Gospodina se îndeletniceşte cu culesul morcovilor* (I. Ionescu, *C.* 237). *Indeletnicindu-se la cetirea unei scrieri de moral* (Marcovici, *D.*, 21). *N'am avut vreme pentru aseme-*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[2] Dintr'un v.-sl. *prietĭnŭ* a explicat rom. *prieten* şi Th. Capidan la cursurile sale, înainte de apariţia lucrării lui Meillet şi a lui P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, III, în *Slavia*, IV (1925) (cf. *Dacoromania* IV, 1262).

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

ne lucru, cu care numai în ceasuri slobode este cuiva iertat a se îndeletnici (C. Negruzzi, II, 169/9).

In pasajul : *şi când vei să să facă judecată, să te deletniceşti de mânie şi de lene, căci omul cel mânios şi cel lenivos nici-o dreptate nu face săracului* (Gaster, *Chr.*, I, 169), interpretat de Gaster „se désaccoutoumer", iar de Puşcariu, *Dacoromania*, I, 232, „a se desbărà, a se desbrăcà (fig.)", ar puteà fi vorba de un sens ulterior, desvoltat prin etimologia populară, care a putut simţì în *deletnicì* un compus cu *de : de* + *letnicì*. Dar acest sens a putut să existe, alături de cel dintâiu, chiar şi în radicalul slav., cf. srb. *djelatan, djelatna* „dies ferialis", „dies feriatus" şi „dies negotiosus", „dies actionis" (*Rječnik*, II, p. 439), aşa dar la început „zi în care poţi lucrà", de-aici : 1. „zi în care eşti disponibil, eşti liber, zi de sărbătoare" şi 2. „zi de lucru".

Sensul (transitiv şi absolut) „îndeletniceşte, adică înlesneşte altuia o treabă" şi(reflexiv) „se îndeletniceşte, adică se înlesneşte la o treabă, la o plată de bani, o urmează cu înlesnire" date de I. Golescu, *C.*, I, s'a desvoltat din cel dintâiu după analogia lui *a aveà, a ţineà îndelete* = „a aveà, a ţineà la îndemână".

Forma *a se îndeletnì*, vb. IV-a, ; *Mihail se îndeletniià cu jocurile* (Moxa, 387/33) derivă dintr'un slav *dělatinŭ*, pentru care cf., cum am amintit, srb. *djelatan, djelatna* „dies feriatus, dies ferialis" şi „dies negotiosus, dies actionis", deci cu două sensuri cu totul deosebite.

Indeleticì, vb. IV-a, Varlaam, *Caz.*, 45, ap. Tiktin, *DRG.*, 797, poate fi o greşală de tipar ori o modificare a lui *îndeletnicì* subt influenţa lui *îndelete*.

Acelaşi lucru trebue să-l spunem şi despre *îndelecì* din propoziţiunea : *Şi de multe orì îi priviìa cu ochiì sâmţitorì şi pre îngerì şi pre dracì şi cum să grijesc îndelecindu-se cătră viiaţă omenească, cineş de eì rădicându-se să-i întoarcă în partea sa* (E. Simionescu, *Monumente Literare vechi, Codicele de la Cohalm* 1592, Iaşi, 1925, p. 56).

Ar rămâneà să cercetăm acum dacă există vreo legătură între *deletni, îndeletnì, deletnicì, îndeletnicì, deletni-*

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

cie etc. și *îndelete*, cum afirmă Cihac, II, 93, care-l derivă, și el, din slov. *dělo* „opus, res", *dělati* „laborare" etc., fără a cunoaște însă pe srb. *djèlatnik, djelatan, djelatna* de la care trebue să pornim ca să le explicăm pe cele dintâiu.

După Tiktin, *DRG.*, 797, forma originală de la care trebue să pornim pentru a explică toate formele date mai sus este *îndelete*, explicat: < *înde* + *libita, -orum* „plac". Dar *libita* ar fi dat cel mult **leute*, cf. *preut* (Pușcariu, *Dacoromania*, I, 232).

Pușcariu, *Dacoromania*, I, 232—234, deși amintește de legătura pe care o face Cihac între cuvintele tratate mai sus și *îndelete* (p. 232, n. 1), totuși nu insistă mai amănunțit asupra ei, ceea ce ne face să credem că el consideră pe *îndelete* de cuvânt deosebit, derivând din alt radical. El vede în partea flexionară a lui *îndelete* pe slav. *lětě*, forma flexionară a lui *lěto* „an, vară" și „vreme", „χρόνος", „tempus" (cf. băn. *lecie* „vreme, timp", *letinic* „molatec" la E. Novacovici, *Cuv. băn.*, 1924, p. 13), iar *a lucrà pe îndelete* crede că ar însemnà „tot anul", „cu răgaz, încet".

Tot așa mi se pare că judecă și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, III, 218, care, pornind din locuțiunile *a merge la lete* și *îndelete* în care *la lete* și *îndelete* se pot traduce cu „langsam, gemächlich", îl derivă: < gheg. *letɛ*, to. *lehetɛ* „leicht, bequem, spärlich", *letɛšim* „scarsamente".

Fără îndoială este posibilă întâlnirea din punctul de vedere al formei a unor cuvinte cu totul deosebite ca origine. Forma lor asemănătoare pe urmă a putut să le apropie și în privința înțelesului. Totuși în cazul pe care-l discutăm, fiind prea mare identitatea de formă, și, de sens, e greu să despărțim pe *îndelete* de celelalte cuvinte de care ne-am ocupat. Intr'adevăr, *îndelete* s'ar fi putut naște din *în* + **delate* sau **deleate*, abstractul verbului **delà*, venit fie direct din slav. *dělati, djeljati*, fie, mai curând, prin derivarea din *dělo, djelo* „Handlung, Tat, Beschäftigung", care ne-a dat pe †*deală* și †*delă* (pentru forma abstractului cf. *mă pun la băute, fac pe apucate, beau pe nemâncate, so-*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

sesc pe neașteptate etc.). Construcția i-ar corespunde unui *în lucrate,* iar sensul original al acestei expresiuni adverbiale alcătuite dintr'o prepoziție cu substantiv și schimbate mai apoi în adverb a trebuit să fie acel de „în cursul lucrărilor", „printre lucrări", „pe apucate" etc., cf. exemplul : *Până-și va luà de seamă îndeleate în ce chip l-a omorî* (Dosofteiu, *V. S.,* 183/2), unde în † **deleate* poate însemnà încă „în cursul lucrurilor". De-aici a putut luà ușor înțelesul de „încet", „cu răgaz", cf. *Cu cofița, pe 'ndelete Vin nevestе de la râu* (Coșbuc, *Balade,* 6) ; *Pe 'ndelete începi a mi-o descoase* (Vlahuță, *Poezii,* 5).

Construcțiile *a pune îndelete* „jemandem etwas zurecht legen, ihm bequem machen" (Barcianu), ca și *a aveà, a așezà, a ținеà îndelete,* care la început au putut însemnà „a pune, a așezà, a ținеà în sau pentru lucrare, gata pentru a se lucrà", au fost influențate în mod evident de *îndemână,* care este atât de înrudit cu acel „disponibil" (= „pot să fac ceva", dar și „la dispoziție", „zur Hand"), despre care am vorbit mai sus. Așa pot fi înțelese exemplele : *Acolo ține îndelete fânul pentru vite* (Viciu, *Glosar,* 52) și *Am eu ceva îndelete din casa noastră cu ce vom scăpà... și aruncă cutea* (*Conv. Lit.,* XVII, 275, ap. Tiktin, *DRG.,* 797).

Tot subt influența lui *îndemână* a putut fi analizat *îndelete* prin etimologie populară în *în - de* + *lete,* iar din această analiză s'au putut naște formele *a lete* (cf. *amână*), *la lete, în lete, pe lete, cu lete(a)* „încet, cu încetul, încetinel, de tot încet, comod, mereu" : *Am fost pe lete. Fă, umblă, lucră cu letea! Am mers în lete. Lucră tare în lete sau a lete. Mâncă, scrie la lete. Caută lucrul acesta mai cu* (sau *la*) *lete* (Pușcariu, *Dacoromania,* I, 233, care le reproduce după comunicările d-lor Petrovici și Coca și după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, vol. XVIII, p. 175 și 314).

Explicarea propusă în acest chip are avantajul că lămurește ivirea tuturor sensurilor lui *îndelete,* în vreme ce a lui Pușcariu și Weigand le lămuresc numai în parte.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Totuşi ea nu este cu totul sigură din pricina că nu pot atestà verbul din care am presupus că derivă **deleate*. Rămâne deci deschisă chestiunea despărţirii lui *îndelete* de *îndeletnì, îndeletnicì, îndeleticì, îndelecì*, etc.

Doichişel.

Doichişel din versurile „cel miel sugărel, berbece *doichişel*“, citat de V. Bogrea, *Dacoromania*, II, 443, dintr'un „Colind de copil“ (*Arhiva Dobrogei*, II, p. 68), interpretat „de lapte“ şi explicat: „din sl. *dojčiti* „a alăptà“, de unde şi *doică*“[1]) este într'adevăr *ochĭeşel* cu *d* protetic obişnuit în versurile populare şi cu diftongarea lui *o* înainte de *ch*, cf. *oichi* < *ochi* etc.

Fercheş, ferchezui, (ferchezuit,-ă; ferchezuială).

Dicţ. Acad., II, 97 atestă adjectivul *fércheş, -ă* (f a m., cu deosebire despre bărbaţi) cu sensul de „pimpant“, „curăţel, spălăţel, sclivisit“, iar în privinţa originii constată că „etimologia e necunoscută“ şi ne trimite la *ferchezui*, care nici el nu este explicat.

Cred că avem de a face cu ung. *fehérkés* sau *fejérkés* „albeneţ“, „albuiu“, derivat din *fehérke, fejérke*, diminutivul lui *fehér, fejér*, propriu „alb“, apoi „albituri“, „vestminte curate“, „premenele“, „schimburi“,[2] cu contragerea vocalelor mediale după dispariţia lui *h* sau *j*[3].

Fercheş poate fi element popular introdus în vechiul regat prin coloniile de Ciangăi şi Secui aşezate acolo şi însemnând pe cel „îmbrăcat în albituri“ sau „veşminte curate“, „premenit“, „schimbat“, în urmare „gătit frumos“,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Din slav. *dojka* „Amme“, iar acesta din *dojiti* (pol *doić*, os. *dějić* etc.), v. Berneker, *SEW.*, 205, unde nu se găseşte şi *dojčiti*. — N. D.

[2] Szinnyei, *MTsz.*, I, 554.

[3] Cf. *Fereşti, Fiereşti, Ferihaz* etc. (< *fehér* s. *fejér*).

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

„dichisit", „sclivisit", ori orășenesc, introdus prin bărbieri, și să însemneze „pudrat", „sulimenit", „gătit frumos", „sclivisit" (cf. *fehéritő* „blanc de fard ou de perle, blanc d'Espagne").

Evident și pentru explicarea lui *ferchezuì*, vb. IV-a (cu derivatele: *ferchezuit, -ă; ferchezuială* s. f.), trebue să pornim de la același radical, presupunând un derivat unguresc cu sufixul *-z: *fehérkez-* sau **fejérkez* (cf. *fejéreszik, fehéredik, fejéredik* „albico, albesco", „weiss werden"), „a (se) îmbrăcà în albituri" sau „veșminte curate", „a (se) premenì", „a (se) schimbà", apoi, prin extensiune, „a (se) gătì frumos", „a (se) dichisì", „a (se) sclivisì" și, în urmă, figurat, „a bate (pe cineva)", „a-i trage (cuiva) o bătaie, o ferchezuială", (cf. *a coase, a cârpì, a chelfăuì, a dupăcì* etc.); ori „a (se) pudrà", „a (se) sulimenì", deci „a (se) dichisì", „a (se) sclivisì".

Ferchezău, s. a., „ciomag" pare a fi un derivat românesc din sensul figurat de „a bate" al lui *ferchezuì*. Un ung. *férkezö* cu sensul „priboiu", pe care-l dă ca etymon pentru acest cuvânt A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 279, nu e cunoscut de dicționarele ungurești. „Priboiul" se numește *domboritó, lyukasztó vas*.

Deși acceptabilă din punct de vedere formal, se poate admite numai cu greu ca înțeles explicarea dată de A. Scriban, l. c., pentru *ferchezuì* 1. „a ciomăgì" din ung. *férkez(ik)* „a se apropià, a ajunge la cinevà", „a găsì posibilitatea de a ajunge la cineva", „a se îmbulzì", „a se înghesuì, a se vârì", care se întrebuințează numai reflexiv și intransitiv și derivă din ung. *fér-* „a încăpeà", (cf. *a-l ajunge pe cineva cu ciomagul*), iar cea propusă pentru *ferchezuì* 2. „a dichisì": < ung. *felkendözni* „a îmbrobodì", este imposibilă din punct de vedere formal (cf. *chindeu, tindeu* < ung. *kendö*).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Ferie (herie); ferâie (herâie).

În Transilvania se mai întrebuinţează încă măsura de capacitate numită *ferie* (rostit: *féri-ie, héri-ie* sau *śeri-ie* şi *férie, hérie* sau *śérie* şi *séră*), care din punctul de vedere al mărimii cuprinde 10 cupe (*Economia*, a. 1806, 170/1 sau „acaua", deci o vadră, dar o avem şi cu sensul de „baniţă", „vas (măsură) de 20 litri sau ocale" în jud. Mehedinţi (A. Scriban, *Arhiva*, XXVIII—1921, 71; rev. *„Tudor Pamfile"*, a. 1923, p. 105).

Cuvântul este vechiu. Se găseşte, ca măsură de capacitate, încă din sec. XVII (pe la 1650): „După aceste, după toate aceste svădzi şi bătăi ce-am avut, au venit Ion Bălan la noi în Dorna, şi ne-mŭ împăcat la casa vătămanului, şi denainte giuraţilor şi denainte a tot satul, *ş'amŭ dat şi heria, vr'o patru cinci herăi de mied*" (N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, 99; *Hurmuzaki*, XV, 1179).

Se găseşte apoi în Lex. Budan *„ferie* Φερïε urna, amphora; veder; der Eimer", care o derivă din *seria*; în *Economia* de la 1806, l. c., i se precizează mărimea: *„Unii... înir'o bute de zeace acao (patruzeci de veadre sau ferii ardeleneşti) bagă o cupă*" (cf. şi S. Mândrescu, *Lit. şi ob. pop.*, Bucureşti, 1892, p. 241; *Şez.* I, 108), iar în *Dicţ. Acad.*, II, 104 şi 388, ni se mai dau şi alte atestări. Se mai cunoaşte şi diminutivul *feriuţă* s. f. (cf. Mândrescu, o. c., 161/7 şi *Dicţ. Acad.*, II, 104).

Ca şi A. Scriban, *Arhiva*, XXVIII—1921, p. 71,[1]) pornind din sensul „ocă de tinicheà", întrebuinţat în Gorj, şi cel de „baniţă ferecată" din Mehedinţi, regretatul coleg V. Bogrea, *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.*, Cluj, II—1923, Bucureşti, 1924, pp. 347—348, afirmă: „Adevărata-i origine [a lui *ferie*] trebuie căutată, firește, în rom. *fier*", arătând că

[1] *„Ferie, herie, ferâie* şi *herâie* vadră şi taxă în vechiul drept, vine de la *fer, fĭer*, ca *arămie* şi *lemnie* de la *aramă* şi *lemn*. Şi azi în Mehedinţi *ferâie*, baniţă ferecată de 20 ocale, ca şi *acov* şi *demerlie*, tot vase ferecate".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

„ocaua lui Cuza erà făcută din *fier*, spre deosebire de *bârdac* [= turcismul *bărdac, bărdacă*], care erà din lemn" şi citează şi alte cazuri din diferitele limbi, în care măsurile de capacitate se numesc după materia din care sânt făcute.

Dar Bogrea nu încearcă să explice forma cuvântului, felul cum şi-l închipue el pe *ferie* derivat din *fier*: cu *-iu* ca *auriu, argintiu, arămiu* etc., ori cu *-ie* (cf. *arămie* < bg. *aranija* „căldare mare", apropiat prin et. pop. de *aramă*, deci cu *n* > *m*, cf. *Dicţ. Acad.*, I, 220). Sufixul *-iu* însă arată o asemănare în privinţa colorii, iar *-ie* din *arămie* este împrumutat aşa. De altfel sufixul nostru *-ie* este accentuat, în vreme ce *ferie*, cel puţin în Ardeal, n'are accentuat pe *ie*. Explicarea dată de Bogrea deci nu mi se pare convingătoare şi voiu încercà alta.

Cred adecă că *feria* noastră nu se poate despărţi de ung. vechiu *férő* „Fassungsraum" (Szarvas-Simonyi, *MNytSz.*, I, 825), care se întâlneşte de obiceiu în formele *férőjü, férejü, fére*, înţelegându-se „pământul [*föld*] care încape o anumită cantitate de sămânţă"; *minthogy a processusunk elromlott volna, accedáltunk s megigértük a 90 köböl férejü földet* = „deoarece ni s'ar fi stricat procesul ne-am învoit şi am făgăduit pământul care cuprinde 90 câble", adecă „pământul de 90 câble s. ferii" (Szarvas-Simonyi, l. c.); *két véka férőjü* (*férejü, féreje, fére*) *föd* = „pământul în care încap două vedre de sămânţă" (Secuime); *három véka fére* [mai rar *féle*, dovadă că sensul cuvântului s'a întunecat] *föd* = „pământul în care încap trei vedre de sămânţă"; în sfârşit *öt véka férét*, (Treiscaune) fără *föld*, = „de cinci vedre" s. „ferii".

Forma din urmă, în care a dispărut *föld*, ca şi *féle* cu fonetismul modificat, ne arată că cuvântul, din adjectiv, s'a schimbat în substantiv, menit să însemne o măsură de capacitate, iar *véka* (> rom. *vică*, cf. S. Mândrescu, *Ung.*, 117) a rămas un fel de atribut menit să determine mărimea măsurii. Fiind, împreună cu *köböl* care are aceeaşi mărime, un atribut constant al lui *férőjü, féreje*,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

fére, s'a putut ușor omite (cf. *văr* și arom. *cusurin văr* < *consobrīnus verus*, *pucioasă* alături de *piatră pucioasă* < *petra *puteōsa*, *fedeleș* < ung. *fedeles* „tectum habens", sc. *fedeles kupa*, etc.).

Pentru forma anterioară acestui stadiu este deosebit de instructiv exemplul care urmează: *2 vrăjmaș mi i-au* (= „mi-au") *tăiat viia de 60 de hieri, 3 mi i-au* (=mi-au") *vărsat 100 de heri de cin noaptea* (N. Iorga, *Stud. și Doc.*, XIII, 85).

Cuvântul ungurese explică pe cel românesc nu numai din punct de vedere semantic, ci și formal: *féreje*, *fére* dă în românește tocmai *ferie* și *ferĭe* s. *fere*.

Ar rămâneà să cercetăm acum numai dacă transilvăneanul *ferie*, explicat astfel, este identic cu vechiul *ferie* (*herie*) sau *ferâie* (*herâie*), plur. *ferii* (*herii*) sau *ferâi* (*herâi*), formele la care se pot reduce numeroasele grafii și transcrieri ale acestui cuvânt (*ferie*, *ferăe*, *ferăi*, *ferăiu*, *fierăi*, *fierăiu*, *feruiu*, *ferăeiu*, *feriui*, *fereiu*, *ferâiu*, *fierâia*, *fereon*, *herăe*, *herău*, *herăia*, *hierăia*, *herâia*, *hărăiu*, *haraia* etc.) apropiat „de câte-un cuvânt de-acasă (*fier*, *ferĭ*)"[1] și considerat de unii ca o instituțiune de drept identică cu slavul *zavĕzka*, un fel de „legătură", cum și este numită, o „chezășie" pentru ținerea cuvântului dat și pentru a pune capăt procesului, de alții ca „amendă", „birșag" (ung. *birság*)[2], cf.: *Ce vor hi gloabe ferĭi să aibă treabă* [= să le încaseze] *Vlădica* (Doc. ap. Melchisedek, *Chronica Hușilor*, 32, a. 1621; *S'a pus heria 12 taleri în visteria domnească* (Doc., ibid., a. 1646)[3] etc.

I. Bogdan, ap. Xenopol, în *Arhiva* — Iași, I, p. 631,

---

[1] Pentru „extraordinara șovăire în transcripția" acestui cuvânt, cf. V. Bogrea, o. c., p. 349.

[2] Asupra interpretărilor date acestei instituțiuni de deosebiți oameni de drept cf. V. Bogrea, „Anuarul Inst. de Ist. Nat., Cluj, II—1923, pp. 345—350, și D. Mototolescu, *Revista Arhivelor*, I—1924, Nr. 1, pp. 109—115.

[3] *Dict. Acad.*, II, 387.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

îl derivă pe acest din urmă din turc. *vereje*, dat. lui *vere*, din care este şi *veresì*, originalul românescului *veresie*.

Cuvânt turcesc este *ferâie* şi pentru I. Nădejde, *Viaţa Românească*, I, 414, n. 1. Ghibănescu, *Arhiva*-Iaşi, XX, 67, îl derivă din *fier*, cu suf. *-ise* (din *cetăţuie, fereştruie, cărăruie*), putând fi vorba de „*fierul*" sau „*hierul* Ţării" (la Ureche), cf. şi „îl cunosc după fier" etc. Dar mai întâiu grafia ΦΑΡΥΙΟ pe care se întemeiază această explicare, nu este sigur că trebuie cetită *feruiu*. Ea se poate ceti şi *ferâiu* sau *feriiu*. Apoi sufixul *-uie* ar fi trebuit să se păstreze.

In sfârşit V. Bogrea, o. c., p. 350, presupunând ca originală forma cu *-uie*, ca şi Ghibănescu, îl derivă din pol. *feruje*, de la *ferować* „prononcer la sentence", *ferować, -ować, -uje* „durch gerichtlichen Ausspruch bekräftigen, befestigen" şi-l consideră de „un pendant profan al cunoscutului vr. *veruie*, „Crezul", din limba bisericească: „... şi aceasta o mărturisim tare în credinţa noastră, unde cetim *veruia*", spune Varlaam (*Cazania*, ed. „Socec", p. 16: cf. şi Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, p. 60: „*Věruа* e numit simbolul credinţei după cuvântul cu care începe în slav.: *věruju* = cred"...".

Insăşi paralela, pe care ne-o dă Bogrea, ne arată însă că şi în acest caz *-uie* trebuiă să se păstreze. De altă parte am văzut că cetirea *feruie* nu este sigură; în orice caz, cum arată celelalte grafii, mult mai numeroase, nu este cea originală. In sfârşit înţelesul cuvântului nu este cel de „sentinţă", cum am aşteptă, ci de „chezăşie", „garanţie" ori de „birşag".

Toate aceste observaţii ne fac să ne îndoim în explicarea, altfel foarte igenioasă, a lui Bogrea şi să ne întoarcem la părerea d-lui N. Iorga, *Hurmuzaki*, XV, 1179, n. 1. care, în legătură cu documentul de la 1650 („... *şi amu dat şi heria, vr'o patru cinci her-i de mied*"), zice: „Se vede deci că înţelesul primitiv al herâii sau ferâii e un vas, ca „berbânţa". Şi cum „a-şi da berbânţa" a ajuns a însemnà a-şi face plata la întrarea într'o breaslă de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

meşteşugari, astfel a „pune herâie" a însemnat cu vremea a făgădui amendă, dacă se calcă o învoială" (cf. şi *Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-or.*, I, p. 53, şi, independent, A. Scriban, l. c.).

Evoluţia semantică ar fi identică cu a lui *găleată* „un fel de dare, pe vremuri, mai cu seamă pe cereale, introdusă de Mihnea Vodă" (*Dicţ. Acad.*, II, 215; cf. şi *găletărit*), *câblă* „o dijmă în grâne" (Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1927, p. 19; cf. şi *câblărit*, *Dicţ. Acad.*, t. I, p. II, 9) şi *vadră* (cf. *vădrărit*, *vedrit*, ap. Tiktin, *DRG.*, 1706 şi 1725).

Pentru a explică pe *feriie* (*heriie*) şi *ferâie* (*herâie*), la nevoie chiar şi pe *feruiu*, din punct de vedere formal, trebue să pornim de la formele ungureşti *ferőjü* şi *féreje*. In forma *fèriie* (*hèriie*), alături de transilvăneanul *fèriie* (*hèriie*) şi *fèrie* (*hèrie*), accentul a putut să se deplaseze uşor după analogia cuvintelor româneşti în *-ie* sau *iie*.

Foroşag.

Cum îmi comunică Iustin Sohorca, în Sângeorz-Băi (jud. Năsăud) *foroşag*, s. a,. înseamnă „fel", „formă" (cu privire la firea sau naturelul cuiva): *Aşa i* (= „îi este") *foroşagu': numa la făgădău să nu margă, că numa o vorbă îi trebe şî-i pozna gata.* In *Dicţ. Acad.*, II, 160, se dă şi forma *forosâg* (cred, greşit în loc de *foroşâg*), s. a., „feliuşag" (Munţii Sucevii, Moldova), *Şez.*, II, 227/33.

Cuvântul derivă din ung. *forróság* „fierbinţeală": cf. din acelaşi radical unguresc şi *forostnì* < ung. *forraszt*.

Fufează (fufază, fofează): fofelniţă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De mult urmăresc acest cuvânt, pentru care nu ştiu să se fi dat o explicare acceptabilă până acum, cea a lui Cihac, II, 500, care se gândeşte la ung. *fokasz* „échelle", nefiind convingătoare.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Cred că sensul original al radicalului acestui cuvânt trebue să fie cel de „a suflà" pentru motivul că cele mai multe din sensurile actuale se rapoartă la ideea „suflatului".

1. Dintre sensuri, cel mai vechiu pe care-l întâlnim, este cel de „braţ mic al sfeşnicului" (*Paliia* a. 1582, *Biblia* a. 1688, *Ex.*, XXV, 31—37 şi XXXVII, 17, Iorga, *St. Doc.*, XIII, 256, a. 1765, Orăştie). Dar în textul grecesc corespunzător găsim cuvântul καλαμίσκος iar în cel latin pe *calamus*, fiind vorba de un „tub", de o „trestie" sau „fluer", căci braţele mici ale sfeşnicelor erau într'adevăr găurite. In textul slav găsim pe *větvu* „ramură, creacă", „Zweig" un derivat al vechiului slav *vějati* „wehen", „a suflà"[1], sens care ne reaminteşte în acelaşi timp *fofeaza* 1. „ramura" sfeşnicului şi 2. „ramură, mlădiţă, vlăstar, butaş", ung. „sarjadék, hajtás" (I. Gheţie, *Dicţ. rom. magh.*, Budapest, 1896, p. 149).

2. Prin extensiune din sensul de „braţ", „ramură a sfeşnicului" s'a născut cel de „un fel de lampă mică, fără sticlă" (Viciu, *Gl.*).

Celelalte sensuri date de *Dicţ. Acad.*, t. II, p. 152, se pot aşezà deci în felul următor :

3. „Tubuleţ de coajă de salcie, în care se suflă, spre a produce un sunet", „fliscoae", „fiştigoae" (Com. I. Panţu).

4. Figurat, prin asemănare şi extensiune, „bucium", adecă „petec de pânză curată, răsucit în formă de sul şi uns cu ceară galbenă, care, aprins la un căpătâiu, se bagă în urechea celui despre care se crede că i-a intrat un greier în urechi" (Marian, *Ins.*, 538).

5. Tot la „suflat" se referă şi sensul de „aripa morii de vânt", deci partea morii în care „suflă vântul" pen-

[1] Ungurescul *ág*, pe care-l găsim în locurile corespunzătoare din *Biblia* lui G. Heltai, după care s'a tradus *Paliia* dela 1582, nu mai redă sensul original, întocmai ca şi rom. „braţ" şi „ramură".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

tru a o pune în mişcare şi care produce „vânt" prin mişcarea sa repede (H. III, 387, 246, 38 ; 4).

Numirea s'a extins apoi şi asupra părţilor altor instrumente care se aseamănă cu aripile morii de vânt, în special când aveau o formă lătăreaţă (de lopată) şi serveau să pună ceva în mişcare ori când, puse fiind în mişcare, produceau „vânt" :

6. „Lopăţelele de lemn încrestate în două locuri, pe care se întind torturile când se pun pe vârtelniţă" (Com. Marian), „fusele vârtelniţei" (Damé, *Term.*, 140) şi „cele două braţe ale alergătoarei (numite şi *fuscei, cotoci, lăturaşe*) în care sânt fixate beţele mosoarelor" (Damé, *Term.*, 141).

7. „Aripile" ferestrelor sau ale uşilor (Golescu, *I.*, 48 şi 9).

8. „Tălpile războiului de ţesut, tălpige" (Damé, *Term.*, 134) ; „braţele vatalelor" (Costinescu).

9. Poate „noed de ruban, pompon" (*Mon. Of.*, a. 1902, 7598).

10. *Fig.* „Femeie stricată", mai întâiu probabil „limbută", „guralivă" : — *Mă, bagabontule, zice, mult ai să mă traduci* (= „tradezi") *cu toate fofeazele ...*" (*Niţă Pitpalac şi famelia prin Europa*, ed. II, p. 97).

Din acelaşi radical cu cel al *fofezei* avem pe *fofelniţă* : 1. „crucile vârtelniţei" (pe care sânt aşezate cele patru fofeze), iar de-aici *fig.* „femeie vorbăreaţă, limbută, guralivă" (Zanne, *Prov.*, V, 292 : *Contemporanul*, V, 297) ; 2. „limba meliţei" (Damé, *DRF.* : Tiktin, *DRG.*).

Credeam la început că radicalul acestor cuvinte ar puteà fi ung. *fúr-* „a suflà", de-aici **furaz*, adj. verb. **fuvazó* > rom. **furăzău*, prin asimilaţie > **fufăzău*, apoi, **fuvază* > *fufază* > *fufează* > *fofează*, ca şi *felează* alături de *felezău* şi *felezul* < ung. *felező* şi *felez-*. Dar nu m'am putut oprì definitiv la această etimologie, deoarece trebuià să plec de la o formă reconstruită şi să presupun prea multe treceri fonetice.

Am puteà să ne gândim şi la un radical onomato-

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

poetic născut pe terenul limbii române ori primit de la Slavi. In această direcţie ne trimite *fofincă* şi *fonf*, *fomf* „cel ce vorbeşte pe nas“ (cf. şi ung. *fonf*), *fonfăi* s. *fomfoni* „a vorbi pe nas“ date de *Dicţ. Acad.*, II, 152, 156 şi 157[1], unde se compară *făfljă* „bâlbăi“, bulg. *făflŭ*, rut. *fóflaty*, idem, ceh. *fuňati* „a fonfăi“ pe care Miklosich, *EtWb.*, 59, îl derivă dintr'un v.-sl. *fŭfati* „blaesum esse“ < rad. *fŭfa-* (cf. şi Bernecker, *SEW.*, 287). Şi în acest caz este vorba adecă de „suflatul“ pe nas în cursul vorbirii.

Radicalul care a putut da naştere lui *fofează* mi se pare însă că este altul. Din v.-slav. *vějati* „wehen“, din care s'a născut şi *větvŭ* „fofează, ramură, cracă“, derivă rus. *vijuga*, iar alături de acesta ori prin onomatopeie, s'a desvoltat rut. *fuha* „viscol“, „Schneegestöber“, *fuhati* „kräftig schleudern, werfen“, *fufelja*, *fufelicja*, *fuflovicja* „Ungestüm mit Schneegestöber“, „heftiger Staubwind, Gestöber“ (cf. Miklosich, *EtWb. sl. Spr.*, 59 şi 387; Želechowski, *R.-d. W.*, II, 1031). Nimeni nu va puteà tăgădui asemănarea dintre rut. *fufelja*, *fufelicja* şi rom. *fufulà* „a ninge cu fulgi mari şi deşi“ (*Dicţ. Acad.*, II, 184) şi *fofelniţă*, în care sufixul a putut fi modificat subt influenţa lui *vârtelniţă*. De asemenea, oricine trebue să recunoască că toate sensurile date pentru aceste cuvinte se reduc la „vânt“, „suflare“.

Din radicalul rutean sau slav. onomatopeic *fuha*, *fuhati* (cf. mai ales „aripile“ morii de „vânt“) a trebuit deci să se desvolte *fufează*, primind sufixul *-eazĕ*, întocmai ca şi *sfârleazĕ* < slav. **vrŭliti* din *vrŭlŭ*, *hrŭlŭ* „iute, repede vehement“ (bulg. *hrrŭl(j)am*, sârb. *vrljiti* „azvârlì, aruncà“), care primind pe *z-* din onomatopeul *zvârr!* ne-a dat pe *zvârlì* şi *azvârlì* (cf. şi *sfârlă* şi *sfârloagă*; Tiktin, *DRG.*, 1417—1418, *Dicţ. Acad.*, I, 395), *scâlciază* < bulg.

[1] Asupra acestora cf. şi V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 885, care crede că „cuvântul românesc, cu baza lui cu tot, nu poate fi despărţit de turc. *făñ - faň* „femme qui a une voix nasillarde“ (Zenker, 655b); cf. şi ngr. *φαφούτης, ὁ* „édenté“, prov. *fanfan* „murmure“, it. *fanfano* „hâbleur“, etc., din familia romanică (v. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étym. française*, II, 55).

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

kălcam „verstauchen, verrenken“, refl. „sich verrenken, sich krümmen, sich winden“, sau mai exact, *iz-*, *iskălcam* „verrenken, verdrehen“ (Puşcariu, *Dacoromania*, III, 689—690), etc.

Un pendant interesant pentru desvoltarea semantică a celor două cuvinte româneşti tratate mai sus este grecescul ἀνέμη „tournette, dévidoir“ (> arom. *aneme*, ap. T. Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, Bucureşti, 1928, p. 148, b) alături de ἄνεμος „vent“.

Fugău.

Dicţ. Acad., II, 185, dă două sensuri pentru acest cuvânt: 1. (Ornit.) (Sălagiu, Bucov. şi Mold.) „un fel de potârniche numită şi *fugar*“, „Perdix blanche (Tetrao lagopus)“; 2. (Entom.) „insectă care se aseamănă cu ţânţarul şi care umblă cu o repeziciune mare pe faţa apei“, numită (în Bucov.) şi *gonaciu*, (în Munt.) *goangă*. Din punct de vedere etimologic, îl socoate „derivat din *fugì*, prin suf. *-ău*“, şi adauge: „Cu numirile de păsări: alb. *fugę*, sârb. *fuga*, *vuga*, n'are, probabil, nici o legătură etimologică“. Cât priveşte înţelesul al doilea cred şi eu că este un derivat din *fugì*, prin suf. *-ău*, dar înţelesul întâiu al cuvântului nostru nu se poate despărţi de ung. *fogoly* (*fogoly-madár*) „Reb-, Feldhuhn“, „perdix“, care derivă din germ. *Vogel* (cf. S. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, Strassburg, 1907, p. 86).[1] Ungurescul *fogoly*, mai ales fiind apropiat de verbul *a fugì* şi derivatele cu suf. *-ău*, ne-a dat mai întâiu forma *fugăi* din care, fiind considerată de plural, a fost reconstruit singularul *fugău*.

---

[1] Cf. şi *raspău*, *raspoi* „pilă“ < ung. *ráspo*, *ráspoly* < germ. *Raspel* (Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, p. 92; Mândrescu, *Ung.*, p. 98; A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 283.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Ghes (ghest), înghesuì; (în)dupăci.

Nu ştiu să se fi dat o etimologie satisfăcătoare pentru *ghes (ghest)*, întrebuinţat de obiceiu numai în locuţiunea *ada ghes (ghest)*, „ghiont, lovitură uşoară (cu cotul s. cu pumnul) în coastele cuiva", „coup", „Stoss in die Seite, Rippenstoss"; „îndemn, bold, zor", „stimulant" (cf. *Dicţ. Acad.*, II, 255, şi Tiktin, *DRG.*, 672, care nu-l explică) şi pentru *înghesuì (înghezuì, îndesuì, înghisuì, înbisuì)*, vb. trans. şi refl. IV-a, „(zusammen) drängen", „stossen", „pferchen"; „sich aneinanderdrängen", part. *înghesuit* „gedrängt voll" (Tiktin, *DRG.*, 812).[1]

Cred că la origine avem de a face cu un termen privitor la „cusut", şi anume cu un corespondent românesc (cf. *diseu* la Anon. Car. 335) al ungurescului *gyüszü, gyüsző, gyísző, dëszü, dészü* „degetar, napârstoc" (Szinnyei, *MTsz.*, I, 766), analog ca formă lui *giuruì* < ung. *gyürü* (cf. *Dacoromania*, IV, 759—762).

A înghesuì a trebuit să însemneze la început „a împinge cu degetarul s. năpârstocul". Celelalte sensuri sânt ulterioare şi au putut fi influenţate în parte (ca şi forma cu *d-*, deşi aceasta ne-a putut veni şi de-a-dreptul din ungureşte) de deosebitele sensuri ale lui *îndesà*, cu care se aseamănă (cf. influenţa lui *jurà* asupra lui *giuruì*).

Însuşi substantivul *ghes* pare a fi mai curând un postverbal al lui *înghesuì*, născut după analogia locuţiunilor *a da pinteni — a împintenà, a da bold(uri) — a îmboldì, a da ghiont — a ghiontì* etc., decât corespondentul direct al radicalului unguresc. Afară de formă (am aşteptà **ghesău* s. **ghesou*; dar e posibil şi **ghesu* < **ghesuu*), ne îndeamnă să credem aceasta şi sensurile figurate, deci ulterioare, ale lui *ghes*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Cf. mai pe urmă G. Giuglea *Dacoromania*, IV, 1554: „*ghies* < lat. **glaesu* < **gaesulu* < *gaesum*; *ghiold* < *ghies* + „*bold*".

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Imbisuì este o formă iperurbanizată[1].

O evoluţie de sens înrudită are [*în*] *dupăcì* „a coase cu al doilea rând de aţă", „a coase pe după ac", „cu găurele" (cf. bg. *dúpčŭ [dupčil, dupkál]* „höhle aus", „durchlöchere", *dúpka* „Loch, Öffnung", „Höhle, Schluptwinkel", „Grab")[1], care — de altfel şi *coase* însuşi — a ajuns să însemneze (Mold. fam.). „Faustschläge versetzen" : Tiktin, *DRG.*, 578. Din *dupăcì*, cu acest nou sens, s'a născut postverbalul *dupac* „Faustschlag": *Puse mâna pe tont, ìi trântì un dupac după gât* (Bogdan, *Pov.*, 114; ap. Tiktin, *DRG.*, 587).

Ghiosolì.

Ghiosolì cu sensul de „a morsocà, a trudì pe cineva" („*Ion Creangă*", II, 248) nu cred că are vreo legătură cu turc. *küsülü* „supărat" (*Dicţ. Acad.*, II, 263), ci mai curând trebue derivat din ung. *gyászol-* „a jelì, a fi în doliu; a fi supărat trist"; cf. şi *gyász* „jale, doliu"; întristare, supărare, tristeţă".

Hăghieciu, hăghiece.

Hăghiece = „hebeticuri, vreascuri uscate, căzute din copaci („*Ion Creangă*", IV, 251, şi *Dicţ. Acad.*, II, 339) derivă din ung. *ághegy* „vârf de ramură" < *ág* „ramură" şi *hegy* „vârf" (cf. Szinnyei, *MTsz.*, I, 9), cu aspiraţia obişnuită şi la alte cuvinte începătoare cu vocală (cf. şi *ágacs* „rămurea", „vreasc").

---

[1] Nici din punct de vedere formal, nici semantic, nu s'ar puteà explicà aşa de bine cuvântul românesc din omonimul secuesc *dészű, gyűszű* = *tűsző, csűsző* „pungă : şerpar, cureà (latà), tăgârţă" (Szinnyei, *M. Tsz.*, II, 834).

[1] Etimologia < [*a coase*] *după ac* poate fi ademenitoare din punctul de vedere al formei şi sensului, dar rămâne o simplă etimologie populară.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Forma *hăghiac* (Mold. nord.), *Şez.*, XXXI, 60, şi A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 280, este un singular reconstruit greşit, din plur. *(h)ăghiece*, în loc de *(h)ăghiecin*.

Hăndal, hondoală (Hăndal, Hondol).

Intr'un articol cu titlul *„Despre l > u şi dispariţia acestuia în româneşte"*, publicat în „Omagiu lui I. Bianu", Bucureşti, 1927, pp. 137—154, ocupându-mă în treacăt de *Hăndal*-ul maramurăşean şi de *Hondol* din jud. Hunedoara, plasa Deva, afirmam (p. 149) că „în partea din urmă" a acestora este evident săs. *Dal* = „Thal"; relativ la partea dintâiu emiteam mai multe păreri, pe care acum, când am la dispoziţie mai multe elemente, le pot înlocui cu o explicare mai plauzibilă.

Mai întâiu trebuie să constat că avem şi apelativul topografic care ne-a dat numele proprii *Hăndal* şi *Hondol*.

Părintele I. Bârlea îmi comunică că în Ocna-Şugatag (Maramureş) *hăndal*, s. a., înseamnă „partea de unde se scoate sare": *mă duc în hăndal* = „mă duc la ocnă". [1]

După o comunicare pentru chestionarul lui Hasdeu (XVII, 176) *Dict. Acad.*, II, 402, ne dă forma *hondoală* s. f. cu un înţeles ceva mai vag „gaură naturală pe coasta unui deal".

Cuvântul se găseşte şi în limba ungurească. După *Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben*, v. VI, Budapest, 1900, p. 458, ung. *handal* înseamnă în Maramureş, în general, „coloniile de muncitori erariali din co-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] In colecţia sa vol. II, *Cântece poporane din Maramureş*, Bucureşti, 1924, p. 301, atestă şi diminutivul *hăndăluţ*: *Pe la noi, prin hăndăluţ, Toată muta-i cu drăguţ*, iar în notă explică „Hăndăluţ, dim. din *handal* = partea mai îndosâtă a unui oraşel".

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

mune". Evident, este vorba de *şaugăi* sau *şalgăi* (< ung. *sóvágó* „tăietori de sare").

Mai bine sântem lămuriţi asupra cuvântului unguresc în revista *Magyar Nyelvör*, XXXVI—1907, p. 32 (Csapodi István, *A máramarosi nyelvjárás):* „Akna-Szlatina (Ocna, Hăndal) este aşa numit *handal* (*hăndal*) sau comună erarială, unde fiecare lot este al statului, dar este împărţit între băieşi, adică *şaugăi,* care-şi clădesc casa pe astfel de loturi. Nu le pot vinde, deci nici Ovreu nu poate să locuească în comună, populaţia toată este romano-catolică şi toţi şaugăii unguri, slujbaşii, preotul, medicul, farmacistul, sânt de asemenea domni erariali. Am spus că întreagă populaţia aceasta este ungurească, deşi numele de familie sânt în cea mai mare parte germane; şi noi am găsit locuinţă în casa unui oarecare lucrător fruntaş cu numele Strempl Tóni...

Hăndalul este la depărtare de o jumătate de ceas de cea mai apropiată localitate ungurească, Sighetul-Marmaţiei, dar şi de acesta îl desparte satul Slatina, ai cărei locuitori sânt două treimi Români, o treime Ovrei galiţieni".

Nu pot să precizez dacă cuvântul ne-a venit direct din nemţeşte ori prin ung. *handal*, dar pot să afirm că el n'are nimic a face cu germ. *Handel* cum se presupune în *Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben*, l. c.

Sensurile formelor româneşti („gaură naturală pe coasta unui deal", „partea de unde se scoate sare", „ocnă") ne arată clar că este vorba de „valea din care se taie sare", deci de săs. *Hân* (< *hân* = „hauen") + *Dal* = „Thal". Cu timpul, prin extensiune, *hăndalul* a numit „aşezarea *şaugăilor* de lângă ocnă".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Hatalău (hătălău).

Hatalău, hătălău (Mold., cu înţeles peiorativ) = „flăcău care umblă după fete" („*Ion Creangă*", IV, 85 şi *Dicţ. Acad.*, II, 378) derivă din ung. *hátaló* „cel ce călăreşte"

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

< *hátal-* „a călări" cu sens peiorativ; cf. *se călăresc vacile* = „le apucă de goană"); cf. și *futalău, futălău.*[1]

Hedeșel.

Hedeșel, -ică, adj., din *Boii mândrei hedeșei Căra-u-ar lupii cu ei, Că eu m'oiu cărà cu-a mei Batăr îs cam mititei* (I. Bârlea, vol. II, *Cântece poporane din Maramureș*, București, 1924, p. 256) nu derivă din ung. *helyes* „plăcut, frumos", cum crede Bârlea, l. c., ci din *heghes* „cu coarnele înalte, ascuțite și date pe spate" < ung. *hegyes*. cf. S. Mândrescu, *El. ung. în limba rom.*, București, 1892. p. 79—80, și *Dicț. Acad.*, II, 384.

Herleș,-ă.

Herleș, -ă, adj. = „(Om s. animal) cu picioarele strâmbe" (*Dicț. Acad.*, II, 388, Huniedoara). Cunosc cuvântul din ținutul Năsăudului, unde se întrebuințează atât cu privire la picioare, cât și la coarnele vitelor. Derivă dintr'un ung. **herelős* < *herés* „coios" (< *here* „coiu", „boașe) + *herél-* „a cocoși" și „a jugăni". Este un derivat asemănător lui *dugleș* < ung. *döglös* < *dögös* (cf. *diug* < *dög*) + *dögöl-*. „Coioșii sau „boșorogii" umblă de obiceiu cu picioarele depărtate, încât fac impresia că sânt strâmbe.

Hopritan.

Hopritan, s. a., este „un joc de cărți" (Gherla, Năsăud). Derivă din ung. *oplitán, aplitán, aplitány;* cf. și slovac. *aplitán*, germ. *aplitan*, lat. *aplitanum* „eine Art des Kartenspiels" (< it. *napoletana* „Stich von drei Sieben oder von Ass, der Sieben und der Acht (im Kalabresellaspiel)", poate prin germ. **ein napolitan(er)* — (Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 111).

[1] Explicarea dată de A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 280 : < ung. *hálótárs* „tovarăș de dormit", este imposibilă din punct de vedere fonologic.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Horpos.

După niște comunicări din Sălagiu și Bihor venite la chestionarul privitor la „cal", *horpos*, s. a., înseamnă „deșert, flămânzie, slăbie, stinghie la cal". Derivă din ung. *horpasz* „deșert, burtă, burduf (la om)"; „flămânzare, culic (la vite)", ap. Ghetie, *Dicț. magh.-rom.*, Budapest, 1906, p. 303; cf. și Szinnyei, *MTsz.*, I, 890.

Iergălaș.

Cum îmi comunică învățătorul-director Iustin Sohorca din Sângeorz-Băi, jud. Năsăud, cuvântul *ĭergălás*, s. a., înseamnă „larmă mare, hărmălaie": „când cineva se ceartă cu altul sau își arată vreo nemulțămire prin vorbe multe cu ton înalt, mânios, face iergălaș".

Cuvântul derivă din ung. *jargalás*, însemnează „Streifzug" și este o interesantă rămășiță militară de prin sec. XVI și XVII.[1]

Dacă ne închipuim larma cu care intrau „galopând" acești călăreți *(jargaló)* în satele unde bănuiau că sânt hoții și vitele furate, frica, groaza și „lărmălaia" ce se producea când se aruncau asupra hoților ca să-i prindă, înțelegem numai decât sensul care ni s'a păstrat pentru cuvântul românesc, care n'are de a face nimic cu ung. *járkálás* „obambulatio".

Însăila.

Verbul *însăĭlà* (și: *inseĭlà*), prez. *însăĭléz (inseĭléz)*, *însăĭl* și *însáĭl*, cu derivatul *însăĭlătúră*, este un termen de croitorie, însemnând „a prinde cu ață sau a coase provizoriu și cu împunsături rare", fr. „faufiller", ung. „fércel-".

[1] De sensul și importanța cuvântului unguresc s'a ocupat Takács Sándor, *Jargalás és jargaló*, în *Magyar Nyelv*, I—1905, pp. 204—213.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Tiktin, *DRG.*, p. 826, aduce acest cuvânt în legătură cu *saià*, plur. *saiële*, „Heftfaden“, a cărui etimologie nu o dă şi pe care-l desparte, mi se pare fără destul temeiu, de *saià*, plur. *saiële*, „Art Bauernrock“, pentru care trimite la turc. *sajà* „Sarsche“ (cf. p. 1353).

A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 284, derivă, pe *[în]săilà*, *însăilătură* din ung. *szál* „aţă“, „fir de aţă“.

Etimologia lui Tiktin are defectul că porneşte de la un cuvânt a cărui origine nu e sigură, apoi că, pentru a explică diftongul, presupune sincoparea lui *-e-* aton, şi că nu explică de-ajuns evoluţia sensului. Aceea a lui Scriban nu ne poate da o explicare mulţămitoare pentru „segmentarea“ lui *-á-*. In sfârşit nici una din aceste două etimologii nu are în vedere formele cu *-e-*, care poate fi original, nu născut ulterior din *-ă-* după *-ş-*.

Pentru aceste motive cred că trebue să pornim de la ung. *szél* „margine“. In acest caz segmentarea lui *-é-* > *-éj-* nu ne pricinueşte nici o greutate, fiind un fenomen cunoscut în ungureşte (cf. *szél-panna* > *szeilpanna*, Szinnyei, *MTsz.*, II, 517; *széj* = *szél*, id., ibid., 518). Sensul original al lui *însăilà* trebue să fi fost acel al derivatului unguresc *szélel-*, şi el termen de croitorie, însemnând „a trage (cu cretă sau prin cusutul cu aţă albă) o linie pe marginea stofei, pentru ca să se poată tivi sau coase nasturii (bumbii) mai uşor“ (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II, 520).

Lepângău.

Lepângău, s. m., este un „nume de ocară pentru feciorul blăstămat“: *Mai de mult o fost ficiori, N'o făcut la fete hori D'amu-s nişte lepângăi Cu opincile cârtite* (= „cârpite“), *Şi le strâcă negândite* (I. Bârlea, I. *Balade, colinde şi bocete din Maramureş*, Bucureşti, 1924, p. 232).

Pare a fi mai curând ung. *lappangó* „cel ce umblă pitulându-se“, „pe furiş“, „pe ascuns“, „fricos“ < *lappang-* „a se pitulà“, „a sta ascuns“, „a umblà pe furiş“ > **lăpângău* > *lepângău* (cf. *halastó* > *heleşteu*, *mállasztó*

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

> *melesteu* etc.) decât *leppegö* „tardiloquus", „hebes lingua", „gângav", „bâlbăit" < *leppeg-* „balbutio", „stottern", care totuşi a putut să-l influenţeze pe cel dintâiu din punct de vedere fonetic.

Prebăt (preabet).

In poezia *„Izvor de apă-vie"* de G. Coşbuc, publicată în „Tribuna", IV—1887, Nr. 145, pp. 577—578, şi Nr. 146, pp. 581—582, am întâlnit cuvântul *preabăt* în următoarea propoziţiune: *Şi crudul craiu a pus In preabătul grădinei pândaş, iară pândaşul Nici somn n'aveà, nici pace, căci Sânger, pătimaşul A prins de la o vreme pe-argat a-l bănuì, A prins apoi a-l bate, mereu a-l chinuì, Să-i spună ce om are cărări de turn aproape.*

De asemenea în *Cetină-Dalbă*, publicată în „Tribuna", VI—1889, Nr. 270, p. 1074: *Şi seamă să iai, Că 'n preabătul triplelor uşi înfloreşte Un păr cu frunzişul de arvmă.*

Credeam la început că e vorba de un cuvânt creat de Coşbuc. L'am găsit însă pe urmă şi la Frâncu-Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, p. 104, în forma *preabet* cu sensul „preajmă". Cuvântul este deci popular şi este identic cu v.-slav. *prĕbyti* „μονή, habitatio" „Aufenthalt" < *prĕbyti* „a rămâneà", „καταμένειν" „permanere" (cf. Berneker, *SEW.*, 114), apropiat de derivatele cu suf. *-el (ăt)*.

Prevedea.

Alături de *prevedeà* (cu derivatele: *prevedere*, s. f., *prevăzător, -oare*, adj., contrarul: *neprevăzut, -ă*, adj., subst.) cu sensul 1. „voraussehen, vorhersehen", sens destul de vechiu, găsindu-se şi la N. Costin (cf. Tiktin, *DRG.*, 1247—48), 2. „versehen" (după fr. *prévoir*) şi 3. „mit etw. versehen" (în loc de *provedeà*, poate după cuvântul german, cf. Tiktin, l. c.), care toate se reduc la lat. *praevidere*, Tiktin, l. c., dă, ca fiind sensul II şi III al aceluiaşi cuvânt, un *prevedeà* intrans. „a străvedeà prin

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21)

„ceva", „durch etw. hindurchsehen" şi citează exemplul: *Linxul care prevede prin trupuri ori cât de groase* (Konaki, *Poezii*, 251) şi refl. *a se prevedeà* „a se străvedeà", „durchsichtig, transparent sein, durchscheinen": *Musca... se loveşte de pereţii ce se prevăd* [sc. *ai ferestrei*] (Bodnărescu, *Conv. Lit.*, IV, 321); *Soarele rotund şi palid se prevede printre nori* (Alecsandri, *Poezii*, III, 9).

Evident aceste sensuri trebue despărţite de cele dintâiu căci avem a face în ele cu alt cuvânt. Acest cuvânt, care lipseşte din dicţionarele etimologice ale lui Puşcariu şi Candrea-Densusianu, probabil fiindcă a fost considerat nou şi nepopular, este vechiu şi popular. El se găseşte, de ex., la Anon. Car. 363: *„Prevedese* = Transparet". Popular l-am găsit într'o poveste din 1865, publicată în *„Comoara Satelor"*, a. V—1927, Nr. 7—8, p. 94: *Pe sabia de argint, care tătă sclipeà şi prin care te prevideai ca prin oglindă, erà scris...* E vorba deci de un corespondent popular al latinescului *pervĭdēre* „durchsehen", „durchschauen".

Rămf (remf, rimpf)

Cuvântul ardelean *rămf (remf, rimpf)* este numele plantei Aristolochia Clematitis (fr. *Sarrasine;* germ. *Osterluzei, gemeine Osterluzei*) (Panţu, *Plantele*, 235; Tiktin, *DRG.*, 1318).

Ne-a venit din săs. *Rimf*[*ərt*] „(Mhd. reinvar) m. Rainfarn, *Tanacetum vulgare* (an Rainen wachsend, dem Farnkraut ähnlich)", G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, p. 125—126; după Fr. Kramer, *Idiotismen des Bistritzer Dialektes*, Bistriţa, 1876—1877, p. 111, : *„Aristolochia offic.*, Osterluzei".

Surchidi; surchideală.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Surchidì, vb. IV-a, este cunoscut de popor în Muntenia şi înseamnă: 1. „antreiben, hetzen"; „a neliniştì, a turburà, a chinuì" (Pamfile, *Sărbătorile de vară la Românì*, p. 2, n. 1); 2. „a mustrà", chiar „a bate" (A. Scri-

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

ban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 284; 3. (în jocul cu *arşice*) „den Knöchel schnellen" (cf. Tiktin, *DRG.*, 1538, unde se dau citatele necesare). Derivat din el este *surchidează*, s. f., 1. „Antreiben, Hetzen"; 2. „Schnellen des Knöchels", „lăsare pe jos a ultimului arşic"; 3. *fam.* „bătaie" (Tiktin, l. c.; V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 849).

Pentru a încercà o explicare, Bogrea, l. c., scrie: „Ne-am gândì la turc. *sürkedik* „maraudeur, Nachzügler des Heeres" (Zenker, 524b)".

Cred însă că A. Scriban, l. c., este mult mai aproape de etimologia adevărată când se gândeşte la ung. *szurkálódni (sic)* „a împunge cu vorba". Numai cât *szurkálodni* înseamnă „a se împunge", având sens reciproc. Forma ungurească, căreia-i corespunde rom. *surchidì* nu este deci acesta, ci *szurkod-* (cunoscut şi în Secuime) = *szurkál* (> rom. *surcălì* şi *surcălnù* „a împunge") „saepius pungo", „impungo", „a înţepà", „a împunge", „stechen", „piquer à plusieurs reprises, picoter, pointer". Sensurile româneşti sânt figurate. Ele se găsesc întocmai şi în ungureşte (cf. Szarvas-Simonyi, *MNytSz.*, III, 341 şi Szinnyei, *MTsz.*, II, 612). Pentru desvoltarea înţelesului cf. şi *strămurare, bold, (îm)boldì* etc.

Tăpşan tăpşi (tepşi, tepşui); tapşă.

1. Loc plan sau neted potrivit pentru straturi: *Straturile trebue să fie nişte tăpşanuri mari* (Ionescu, *Cal.*, 14). *In grădină să nu rămâie decât numai tăpşanurile pentru fasole şi curechiu* (Ionescu, *Cal.*, 47).

Loc plan, aşezat, frumos: *Ungureşte-om învăţà, Când Ungurii-or numărà Câtă lână-i p'un cârlan, Câtă iarbă-i p'un tăpşan* (Bugnariu, *Năs).* Mai ales „o mică suprafaţă netedă sau plană pe vârful unui deal sau munte" deosebindu-se de *podiş* care este mai mare (Tiktin, *DRG.*, 1558); „culme de deal" (Pamfile, Jocuri, II, 307 şi glosar); „un şes mic acoperit cu iarbă mică, mai ales pe imaş, unde iarba în genere este scurtă"; „platoul mic" (Chiriţescu, *Grânarii*); „un loc mai ridicat, dâmb" (com.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Tomiac) : *Trage brazdă pe tăpşan* (Alecsandri, *P. pop.*, 168). *De pe acest tăpşan culminant de unde munţii Săcuieni cotesc spre ţara Vrancei...* (Odobescu, III, 194).

2. „Lemn uscat dinaintea vetrei focului ca s'o ţie" (Viciu, *Glosar*, în Valea Haţegului şi pe Jiu : *Şezi pe tăpşan şi te descultă :* Şăineanu, *Dicţ. Univ.*, s. v.) ; *p. ext.* „vatra pe care se face foc în casă sau în tindă" (H. XVII, 5) ; „vatra focului" (Viciu, *Glosar*, Densuş, în Haţeg) ; „banc de bois" (Damé, *DRF.*) şi „corlate zidite în coş" (Rădulescu-Codin).

Cihac, II, 619, îl aduceà în legătură cu turc. *tepè* „sommet, colline", *duz tepè* „(sommet plat) plateau". Şăineanu şi Tiktin se gândesc la un derivat din *tăpuşi (tepşi)* pe care însă îl lasă nelămurit (Tiktin, *DRG.*, 1558 : „Warsch. Schallwort, vgl. deutsch *Tapps, tappen*"). A. Scriban în careva număr din *Arhiva* şi apoi V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 851, trimite la rut. *tapčan* „Schlafbank" (Želechowski, II, 948).

Etimologia dată de Cihac este cu siguranţă greşită. Forma ruteană amintită de Scriban şi Bogrea ar puteà fi luată în considerare cel mult pentru sensul 2. Şăineanu şi Tiktin au dreptate stabilind o legătură între *tăpşan (tapşan, tepşan)* şi *tăpşi (tepşi, tepşui)*. Lămurind etimologia acestuia din urmă, vom ajunge s'o cunoaştem şi pe a celui dintâiu.

După Tiktin, l. c., *tăpşi (tepşi)* înseamnă „a bate cu un lemn lat etc. spre a face ceva neted sau plan şi tare, a bătuci". Acelaşi sens îl întâlnim şi în rev. *Ion Creangă*, IV, 123 : „a tăpşi = bătătorì, a aşezà, netezì ceva, a tăpşi mămăliga". In unele părţi *tăpşi (tepşi)* are forma *tepşui (Şez.* V, 162/6, în Munţii Neamţului).

Două sânt mai ales lucrurile care se *tăpşesc :* pământul (pentru straturi etc.) şi aluatul sau mămăliga ; cf. exemplele : *După ce am aruncat aceste seminţe în pământ, trebue să tragă cu grebla... şi apoi să tăpşască cu o lopată pe de-asupra straturilor (Inv., Cop.*, 1878, 10, ap. Tiktin, *DRG.*, l. c.).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

In unele sate din Bucovina şi Moldova, precum bunăoară în Fundul-Moldovei şi Rădăşeni, se numeşte l e a f ă şi o lopăţică mai mică cu care se tăpşeşte sau *tepşeşte mămăliga înainte de ce se răstoarnă din ciaun* (Marian, *Inmorm.*, 200, nota 2). *Când mămăliga e gata de mestecat se tepşeşte cu leafa* (n. 5 : *Leafa e lopăţică) ori cu dosul lingurei, căutând a nu o tepşi de tot, dacă vrei să nu-ţi rămâe copiii chelboşi* (*Şez.*, V, 5/13).

Leafa, „instrumentul în formă de lopată cu care se strânge mămăliga" se numeşte *tapşă* (H. X, 35), cuvânt care în ţinutul Năsăudului înseamnă „cel ce umblă greu, abia-şi mişcă picioarele".

Evident, *tăpşi (tepşi, tepşui)* trebue derivat din ung. *tapos-* „calco, conculco", „stampfen", „a călcà (în picioare), a bătuci, a apăsà, a turtì" ; „a trierà, a îmblătì (cu cai)" ; „a păşi cu greutate, a bălăbănì prin noroiu" etc. (Dicţ.), ale cărui derivate au şi sensul de „a tăpşì (tepşi, tepşui) aluatul sau mămăliga", cf. *tapiskál : A tészlát a tenyerivel tapiskálja* (Treiscaune) ; *tapiskálgat, tapicskálgat : A nagy vizitett fakalánnyal Pulutóné a puiszkát ëssze ës hajtogatta, tapicskálgatta* (Treiscaune), ap. Szinnyei, *MTsz.*, II, 656—657.

Din punctul de vedere al înţelesului, *tăpşan (tepşan)* ne reaminteşte pe *bătătură*, deci „terenul bătătorit sau bătucit în preajma (în deosebi în faţa) unei case, (uneori sinonim cu) curte, ogradă, ocol pentru vite, loc liber înaintea cârciumilor unde se face hora, locul dinaintea porţii principale a unei biserici (*Dicţ. Acad.*, I, 517), care a putut să aibă sau poate chiar mai are şi sensul de „arie", deci „loc neted şi bătătorit pe care se treieră sau îmblătesc bucatele" (cf. *Dicţ. Acad.*, I, 252), iar din punctul de vedere al originii, alături de cel al sensului, pe *imaş, iamaş, iemaş, nimaş* „islaz", „păşune" < ung. *nyomás* (cu *ny* > *i*, sau prin et. pop. < *un nimaş* analizat *un imaş)* propriu „bătătorire, bătucire, călcare".

Tăpşan (tepşan) a trebuit să însemneze la început „locul tăpşit, netezit prin bătătorire pentru straturi, îm-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

blătire etc.", să corespundă deci unui ung. *taposó* [*föld*] propriu „[pământ] tăpşitor", care a putut să ne dea mai întâiu forma **tăpuşău*, apoi *tăpşan* prin sincopă şi schimbul de sufix obişnuit despre care a vorbit S. Puşcariu în *Contribuţii la Gramatica istorică a limbii române*, p. 237 (17) (cf. ung. *badaró* > *bădăran* şi *Bădărău*, ung. *süldő* > *şoldan* în loc de *şuldeu*, ung. *foltó* > *foltău* şi *follan*, *zsidó* (< p.-sl. *židovinŭ*) > **Jidău* > *Jidov* şi *Jidan*, apoi *bătălău — bătălan, lungău — lungan, codău — codan* etc.).

Din sensul iniţial s'a desvoltat apoi, prin extensiune, cel de „mică suprafaţă netedă sau plană", în sfârşit „podiş" în vârful unui deal sau munte.

Sensul de „vatra focului" porneşte evident tot de la lutul „bătătorit" pentru a o alcătui. Prin extensiune, de la „vatra focului" sensul a trecut şi asupra „lemnului aşezat dinaintea vetrei ca s'o ţie", deci a „prepiciului, pripiciului" s. „prichiciului" (cf. *Prichiciul vetrei cel humuit de care mă ţineam când începusem a merge copăcel*, Creangă, *Conv. Lit.*, XV, 1, ap. Tiktin, *DRG.*, 1250), care trimite la srb. *pripećak* „Vorherd", ceh. *pripecek* „gemauerte Ofenbank"), sens din care se poate explică uşor apoi cel de „corlată în coş". „Tăpşanul" sau „prichiciul" întrebuinţându-se şi pentru dormit, ruteanul *tapčan* cu sensul „Schlafbank" pare a fi luat din româneşte.

Tărşej, tărşejie, târşag.

Tărşej (Ms. ung. 1818, Gaster, *Chr.*, II, 126) înseamnează „tovarăş", iar Tiktin, *DRG.*, 1565, trimite, pentru a-l explică, la ung. *társ*, idem. Corect din punct de vedere fonetic trebue explicat din ung. *társas*. *Tărşejie* (ibid.) este un derivat al lui *tărşej*, iar *târşag* „tovarăş" (com. P. Nişca, Munţii-Apuseni) îi corespunde ungurescului *tarsaság* „tovărăşie", derivatul lui *társas*, având o analogie, din punctul de vedere al evoluţiei semantice, în *soţie* cu sensul de „tovărăşie" şi „tovarăş".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

Telciu (telciui).

A se telcuì și *a se telciuì* înseamnă „a se sfătui pentru o tovărășie", „a se întovărăși" : *Se telcuesc la un loc* (*Șez.* IX, 150) ; *S'au telcuit amândoi* (*Șez.*, IX, 146) și probabil e un derivat al ung. *telek, telk-* „loc".

Terteleac.

Terteleac-ul, numit și *terteleciu, terteleag* și *pertleac*[1], este o parte a morii; cf. *titirez, hădărag, hădărău, bălăiuș, bătează, bătociu* (Damé, *Term.*, 153 ; Pamfile, *Industria casnică*, 186) ; „ un sul cu măsele la moară" (H. IV, 145) ; o parte a joagărului ; *părghie, pocăneà* (Damé, *Term.*, 175), cf. și Tiktin, *DRG.*, 1580, care nu-i cunoaște etimologia și care citează exemplul : *A făcut moara,* [*dar*] *nu puteà să pornească terteleciul pe boabe* (RC IR., 61).

E vorba de un corespondent al ungurescului *tördelék* „instrument de sfărmat" (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II. 790). Și sinonimele sale *hădărag* și *hădărău* ne trimit la o origine ungurească.

Tiutiuroiu.

Intr'un articol cu titlul „*Lat. tutulus* și forme înrudite", publicat în *Arch. glott. it.*, Torino, XX—1926, pp. 142—146, d-l O. Densusianu se întreabă : „Ce poate fi *tufuroi* „alauda cristata", din ținutul Someșului, dat de G. Weigand, *Jahresbericht*, VI, 81 ? Să fie tot o urmă, cu fonetism alterat, a unui mai vechi **tutur* < *tutulus* ?"

Cred că mai curând avem a face cu corespondentul ungurescului *pütyör, pityer, pityér* „ciocârlie" (*MTsz.*, II, 197) + suf. *-oiu* (cf. și *pityereg-, pötyörög-, pityorog-* „a

[1] Forma *Terteleat* din : *Pe valea lui Terteleat Legai verde de uscat* (= „Via"), A. Gorovei, *Cim.*, este modificată pentru rimă.

BDU-Cluj / Central University Library Cluj
BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

ciripi, a piscui" etc.).[1] Iniţialul *f* s'a ivit fie ca în *fepl, fită* etc. (= „piept", „pită" etc.), fie prin asimilaţie la *-t-* următor.

Vâj.

Un cuvânt, a cărui etimologie nu ştiu să se fi dat, este *vâj* „moşneag", „bătrân" (Ardealul nordic, Maramureş, Bucovina): *Fost-au vâji şi babe 'n sat... Aceia să-i fi luat* (Marian, *Inmorm.*, 281). *Zise către vâj* (Reteganul, *Pov. ard.*, IV, 28). *Vedeà că vâjul despre plug a zis* (Reteganul, ibid., IV, 29). *A dat un vâj bătrân* (Id., ibid., V, 36). *Intoarce vâj înapoi* (Bud., *Poezii pop.*, 5).

Cuvântul *vâj* pare a fi o rămăşiţă din organizaţia militară şi administrativă slavo-română a Românilor din Nord[2], însemnând conducătorul militar al satului, în contrast cu *voevodul*, care erà conducătorul unui teritoriu mai mare al unei ţări, şi este identic cu rut. *vižĭ* „dux" pe care-l întâlnim într'un document de la 1467[3]; cf. şi rus. *vožĭ*, idem. Sensul a degenerat cu timpul (cf. *jupan - jupân* etc.).

Viscoli, viscol (vicol, gigul).

Viscolì, vb. IV-a, 1. trans. „gegen Jdn, anstürmen, ihn umstürmen"; 2. intrans. şi impers. „stürmen (vom Wintersturm)", postverbalul acestuia *viscol* (+ *vihor, vifor*), *vicol, gigul*, s. a. (forma: *vâşcol*, Pamfile, *Agr.*, pare a fi greşită) „(Winter-) Sturm, Schnee" şi deriva-

[1] *Tut'uroiŭ* s. m. este glosat de Weigand, l. c., „Haubenlerche", deci „ciocârlie moţată".

[2] Instituţiunea cnezilor, d. p., se mai găseşte pe Valea Someşului în sec. XVI, cf. *Hurmuzaki*, XV, 271 (Valea Rodnei a. 1523), 681 (în Feldru, a. 1580), 792 (în Telciu, Feldru, Sângeorz, a. 1602); *Korrespondenzblatt*, V—1882, p. 86 (în Rebra, a. 1589), etc.

[3] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 297.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21

tele acestora *viscolos, -oasă*, adj., „stürmisch", *viscoliturǎ* „vom Sturm zusammengetriebener Schnee", pentru care vezi citate la Tiktin, *DRG.*, 1757, a fost derivat de A. Scriban, *Arhiva*, XXX—1923, p. 286, dintr'un presupus unguresc „**veskölni* în loc de *vesködni*, a fi agitat". Dar mai întâiu nu numai forma ungurească *veskölni* nu există, ci și forma *vesködni* este scrisă greșit în loc de *veszködni*, care înseamnă „a se supără, a se necăji" și „a supără, a necăji" (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II, 971), deci „a se agită" și „a agită" în acest sens. Apoi etimologia propusă nu este justă. Adevăratul radical unguresc, din care derivă românescul *viscolì* și derivatele sale, este *viszkol- (visz-*, inf. *vinni* „a duce") 1. „a mișcà încoace și încolo, a duce, a trage, a târî, a împinge"; 2. „a se cuibărì, a se vârî, a se mișcà neliniștit încoace și încolo" (Szinnyei, *MTsz.*, II, 1006).

N. DRĂGANU.

Mărar, proor, șir și familiile lor[1].

Cu oricâtă îndoială ar întimpina unii sau alții dintre noi etimologiile grecești susținute de *C. Diculescu* în DR. IV, pag. 394—516, trebue să recunoaștem totuși că d-sa are meritul de a fi ridicat o problemă vrednică de toată atențiunea noastră. Plecând de la considerații de ordin istoric, insistă asupra faptului că în viața Daciei romane se resimte într'o măsură largă intervenția elementului grecesc. Grecii trebue să fi fost așadară destul de numeroși în provincia aceasta. Posibilitatea unui influențe grecești asupra limbei vorbite în Dacia romană nu trebue tăgăduită astfel din capul locului. Diculescu crede a descoperì chiar o mulțime de urme ale influenței acesteia. Dânsul adună un material bogat de cuvinte cari ar puteà să-l ademenea-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Explicările cuprinse în acest studiu au fost prezentate Cercului de studii filologice din Cernăuți, în ședințele din 27 Ianuarie 1927 și 1 Martie 1928.

BDD-A14756 © 1927-1928 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:51:21